

Jornades del nomenclàtor

Recull de textos

Casal Pere Quart

Sabadell, 14 i 15 de setembre del 2018

Ajuntament
de Sabadell

Jornades del nomenclàtor

Recull de textos

COORDINACIÓ I EDICIÓ

Departament de Cultura.
Ajuntament de Sabadell

© DE L'EDICIÓ

Departament de Cultura.
Ajuntament de Sabadell

© DELS TEXTOS

Montserrat Chacon i Rocamora
Salvador Cardús i Ros
Montserrat Duch Plana
Vicenç Villatoro Lamolla
Oriol Dueñas Iturbe
Josep Abad Sentís
Angelina Puig i Valls
Francesc Vilanova i Vila-Abadal
Jesús M. Romera Blasco
Ricard Vinyes Ribas
Josep M. Benaül Berenguer
Jordi Serrano i Blanquer
Mercè Argemí Relat

DISSENY GRÀFIC

Holi Design

IMPRESSIÓ

Graf Quatre

DIPÒSIT LEGAL

B-14057-2019

Sabadell, maig 2019

© 2019. Ajuntament de Sabadell

Jornades del nomenclàtor

Recull de textos

Casal Pere Quart
Sabadell, 14 i 15 de setembre del 2018

JORNADES 2018 14 I 15 SETEMBRE 2018
CASAL PERE QUART

nomenclàtor

DV 14 SET 17 A 21 H
Presentació i obertura de Mafes Terraza i Casals, alcalde de Sabadell i Montserrat Chacón i Rosamora, regidora de Cultura.

EL VALOR PATRIMONIAL DEL NOMENCLÀTOR
Col·loqui d'obertura: Història, sociologia, geografia, cartografia i àmbit en Ciències Econòmiques. Professor titular de sociologia i de l'Escola de Ciències Polítiques i Sociològiques de la UAB.
Mònica Sanja Herrero, coordinadora d'Història Geogràfica de la Universitat de València i IRIH.
Marta Miralles Jordano, investigadora i periodista.
Moderadora: Mireia Casares Pujol, periodista.

DS 15 SET 9 A 14 H
LA LLIJA DE LA MEMÒRIA HISTÒRICA I EL POSICIONAMENT HISTEIOGRÀFIC

> 9 a 9:45 h
MEMÒRIA, DEMOCRÀCIA
Diego Cuervo i Urbe, història i literatura del Moviment Democràtic.

> 9:45 a 11 h
MEMÒRIA, HISTÒRIA I NOMENCLÀTOR
Jordi Fiol i Serra, historiador.
Florencia Torres i Valls, historiadora.
Teresa Miralles i Valls, historiadora.
Moderador: Marc Soler i Casals, periodista.

> 11 a 11:30 h
Fàbrica de Sabadell

EL NOMENCLÀTOR A SABADELL
> 11:30 a 12:30 h
EXEMPLES D'ALTRES CIUTATS
Jordi Espinós Blasco, cap del servei d'Informació Geogràfica i Publicació de l'Ajuntament de Sabadell.
Eduard Miras Ribot, coordinador del Programa de Màsters de l'Ajuntament de Sabadell.
Francesc J. Casals i Casals, periodista i professor de geografia de la UAB.

> 12:30 a 13:45 h
EL NOMENCLÀTOR DELS NOSTRES carrERS: LA NECESSITAT D'UNA REVISIÓ
Jordi Fiol i Serra, periodista.
Jordi Miras Ribot, historiador, historiador.
Jordi Lluís Escriguer, historiador i rector de la UPC.
Moderador: Miquel F. Casals, periodista i professor de geografia de la UAB.

13 a 14 h
LECTURA DE LES CONCLUSIONS
Moderador: Miquel F. Casals, periodista.

Cartell de les Jornades.

Ajuntament de Sabadell

- 7 **Introducció**
Montserrat Chacon i Rocamora

El valor patrimonial del nomenclàtor

- 9 **Un nomenclàtor, mil mons**
Salvador Cardús i Ros
- 13 **A l'entorn de la simbologia franquista a l'espai públic**
Montserrat Duch Plana
- 19 **Per què posem noms als carrers?**
Vicenç Villatoro Lamolla

La Llei de la memòria històrica i el posicionament historiogràfic

- 23 **El Memorial Democràtic**
Oriol Dueñas Iturbe

Memòria, història i nomenclàtor. Ponències:

- 27 **Memòria, història i nomenclàtor**
Josep Abad Sentís
- 33 **Memòria, història i nomenclàtor**
Angelina Puig i Valls
- 37 **Notes brevíssimes sobre els nomenclàtors com a eina política**
Francesc Vilanova i Vila-Abadal

El nomenclàtor a Sabadell

Exemples d'altres ciutats:

- 41 **Nomenclatura de les vies urbanes i la seva gestió**
Jesús M. Romera Blasco
- 45 **Del criteri i la gestió de la memòria pública en les places i carrers de Barcelona**
Ricard Vinyes Ribas

El nomenclàtor dels nostres carrers: la necessitat de revisió

- 49 **A l'entorn del nomenclàtor de Sabadell. Tal com ho veig**
Josep M. Benaül Berenguer
- 57 **L'oblit és una forma de complicitat amb el feixisme**
Jordi Serrano i Blanquer

A títol de cloenda

- 65 **Reflexions sobre la renovació del nomenclàtor d'una ciutat**
Mercè Argemí Relat

Introducció

Montserrat Chacon i Rocamora
Regidora de Cultura

Des de l'inici del mandat ens vam marcar com a deure indefugible la revisió del nostre nomenclàtor, no només per donar compliment a la Llei de Memòria Històrica, sinó també per analitzar altres elements intrínsecament vinculats als valors que com a ciutat volem representar, com ara el tractament de la toponímia històrica, la representació del gènere, el pes de la religió, etc.

La Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Sabadell va organitzar, dins d'aquest procés de revisió, unes Jornades del Nomenclàtor els dies 14 i 15 de setembre de 2018, al Casal Pere Quart, on pensadores i pensadors de diferents àmbits de la historiografia, la sociologia o el periodisme van aportar la seva mirada i el seu coneixement.

Vam iniciar les Jornades parlant de temes més generals, com el valor intrínsec del nomenclàtor, i vam acabar-les parlant dels casos més concrets de les ciutats veïnes i de Sabadell. Entremig, unes ponències van emmarcar el nomenclàtor dins de la història del nostre país.

L'objectiu tothora ha estat propiciar una reflexió col·lectiva sobre el valor patrimonial que té el nomenclàtor, així com determinar-ne criteris de revisió i de nous nomenaments, que reflecteixin millor el si de la nostra societat i les seves inquietuds. Era també un objectiu documentar aquestes jornades i per això vam sol·licitar als ponents un resum de les seves ponències.

Us presentem, doncs, el recull de les ponències rebudes, amb l'esperança que esdevinguin una eina per reorientar el nomenclàtor i els desequilibris existents.

Un nomenclàtor, mil mons

Salvador Cardús i Ros

Professor de Sociologia
a la Universitat Autònoma
de Barcelona

Un debat global

Els debats sobre els nomenclàtors són generals arreu del món. No és una discussió local ni particular de Sabadell. És un debat viu a les ciutats veïnes, és viu a Europa i és molt actual als Estats Units. I té diverses dimensions: el debat sobre la suposada neutralitat política de l'espai públic; l'adequació dels vells noms a la nova correcció política; les reivindicacions d'igualtat de gènere o l'acomodació del món tradicional als moderns processos de secularització, entre d'altres.

En són exemples recents la consulta anunciada per retirar el nom d'un ministre a la Poble de Segur o el conflicte que resulta de la redefinició a Espanya d'un lloc de memòria franquista com el Valle de los Caídos. I, per obrir més el focus, als Estats Units hi ha encès un gran debat per suprimir noms de personatges vinculats a l'esclavisme, fins i tot entre els pares fundadors de la nació. O, per citar un cas que conec més a fons, hi ha hagut tot un procés de revisió de la presència en el nomenclàtor de la Universitat de Stanford del nom del frare franciscà mallorquí del segle XVIII Ginebró Serra, estretament vinculat al procés de colonització de l'Alta Califòrnia.

Tots els nomenclàtors es fan per al·luvió

Un nomenclàtor no és mai una declaració consistent d'intencions, un món de sentit, ni el resultat d'un pla previ per representar l'esperit d'una època o d'una hegemonia ideològica o de poder. Tot al contrari, és l'expressió de llargs períodes de temps i dels successius equi-

llibris de poder cultural, social i polític. Els noms dels carrers es posen per al·livió, i en funció de cada moment i espai. Com passa a aquests edificis religiosos que, sobre una base visigòtica, s’hi construeix un edifici romànic, ampliat amb afegits gòtics i, després d’una destrucció parcial, es refan amb elements neoclàssics. Un món promiscu, d’aiguabarreig.

Per això, s’entén que amb els anys, i els segles, no tan sols s’oblidi què justificava un nom en un moment determinat, sinó que fins i tot el nom deixa de ser reconegut. De la majoria de noms de carrer, el ciutadà ho ignora tot. Pel pas del temps, pel creixement demogràfic, pels orígens llunyans dels nous ciutadans, pels canvis culturals, els noms perden la significació original, o fins i tot n’adquireixen una de nova.

En definitiva, per definició, un nomenclàtor expressa una gran i inevitable inconsistència discursiva, qualitat que li és consubstancial per raó del procés a través del qual es constitueix. I, d’altra banda, aquesta inconsistència es fa poc perceptible perquè l’hàbit la fa irrellevant. La majoria de noms no són qüestionats perquè el costum els «naturalitza». És clar, fins que per raons polítiques es problematitzen i es posen en discussió.

La memòria social i política conté més present i futur que passat

En contra del que podria semblar, «fer memòria», des del punt de vista social, no és una simple remissió al passat. Fer memòria significa reinterpretar alguns aspectes del passat per posar-los al servei d’una realitat present i un projecte de futur. La memòria, doncs, es fa tant amb el record com amb l’oblit del passat per integrar-lo en un discurs de present i futur. Una altra cosa és la memòria veritablement històrica, que és la que fan els historiadors amb una metodologia científica i, en la mesura que és possible, sense —o el mínim— biaix polític. Molts autors han estudiat aquests processos de reinterpretació del passat, als quals han atorgat noms diversos: les formes de la memòria (H. Bergson), el procés d’alternació (Peter L. Berger), la redempció i l’anacronisme (Theodore Plantinga)...

En definitiva, «fer memòria» amb relació al nomenclàtor, inevitablement, és posar-lo en qüestió perquè, com s’ha dit, voler-lo fer consistent implicaria dotar-lo d’una coherència definida pel present i per les expectatives de futur. I, en conseqüència, voldria dir fer una feina d’oblit —d’esborrament de noms— i de resituació de noms —més al centre o més a la perifèria— en funció de nous criteris de rellevància.

La pregunta, però, és si té sentit enfrontar-se a la naturalesa constitutiva del nomenclàtor, que és el que li dona el seu caràcter sincrètic. Al capdavall, un nomenclàtor consistent també estarà condemnat a deixar-ho de ser en el futur. I, en moments de canvi social radicals i accelerats, de manera molt més ràpida.

Es pot evitar la naturalesa inconsistent de tot nomenclàtor?

Destacar el valor patrimonial —i identitari— del nomenclàtor en un sentit fort, fer-ne el lloc d’una memòria, és violentar-ne la naturalesa constitutiva. És un acte explícit de poder. Això és una evidència, al marge de l’opinió que se’n tingui i de la legitimitat per fer-ho. I d’aquí, unes consideracions més concretes:

1. Des del meu punt de vista, les intervencions en el nomenclàtor són legítimes, però haurien de ser limitades. L’objectiu no hauria de ser fer-lo consistent, sinó simplement produir-hi petites intervencions quirúrgiques per eliminar-ne els elements més disruptius amb els temps actuals, sempre el més consensuadament possible.
2. El passat no es pot ni amagar, ni esborrar, ni ignorar. Es pot reinterpretar. Tal com a Berlín no han amagat l’Holocaust però l’han reinterpretat, aquí també hauríem de mostrar el passat franquista, degudament reinterpretat i contextualitzat. És a dir, no només condemnar-lo, sinó fer-lo comprensible.
3. Caldria evitar els judicis sumaríssims fets amb criteris anacrònics. Suprimir, posem per cas, els comtes catalans del nomenclàtor —com demanava un conciutadà terrassenc— pel fet de ser feudals en el seu

temps sembla ridícul. I què dir dels noms lligats a tradicions religioses, per molt que la nostra societat estigui profundament descristianitzada? No vull ni imaginar com se'ns jutjarà a nosaltres i al nostre temps d'aquí a uns anys!

4. Soc favorable a suprimir els casos infames —per exemple, els noms dels dictadors o que exalten fets de guerra contra el propi país— i, excepcionalment, a traslladar a espais secundaris altres noms discutibles en funció de noves jerarquies valoratives. Però convé evitar, també per raons instrumentals, que el nomenclàtor esdevingui un terreny inestable.
5. En aquests casos, l'experiència demostra que les decisions són complexes i el consens gairebé impossible. Per això crec que el millor és posar-se d'acord en uns criteris generals i no *ad hominem*. I que, després, l'autoritat competent assumeixi el risc de prendre decisions concretes. Finalment, intervenir en el nomenclàtor és un acte de poder, i se n'han d'assumir les conseqüències.

A l'entorn de la simbologia franquista a l'espai públic

Montserrat Duch Plana
Catedràtica d'Història
Contemporània de la
Universitat Rovira i Virgili

La reeixida jornada organitzada per la conselleria de Cultura de l'Ajuntament de Sabadell sobre el nomenclàtor, pionera al país, va propiciar un entorn favorable on, ultra reflexions generals i locals, es manifestaren posicions discordants sobre la substitució de la toponímia dedicada a alcaldes franquistes de la ciutat.

La por al coneixement històric, com l'emergència del conflicte sobre memòries socials divergents, ha dificultat l'esforç per avançar en la necessària i ineludible resignificació del passat traumàtic substancial a una societat que va patir una guerra civil. La història comparada mostra com cap societat contemporània ha aconseguit tancar les finestres al coneixement del seu passat immediat. Així ha estat en el cas de les comunitats víctimes dels horrors del nazisme i del feixisme com del comunisme, els totalitarismes del segle xx. Les polítiques públiques cap al passat i la historiografia il·lustren la complexitat i l'abast del debat sobre la memòria social.

La intensitat de les polítiques de memòria franquistes¹ contrasta amb la insuficiència com l'exigüitat de la (des)memòria de la democràcia.² Exemples en trobaríem molts, només cal recordar que fins 1996 conviuen en el sistema monetari espanyol fins a sis tipus de mo-

1 DUCH PLANA, Montserrat. «A l'entorn dels usos públics de la història: (des)memòria republicana en la Catalunya actual?», dins DUCH PLANA, M. (ed.). *La II República espanyola*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, 2007, pàg. 269-297.

2 DUCH PLANA, Montserrat. «Historia, memoria y política. Una ecología de la memoria en la transición democrática española (1976-1982)». *Historia del presente*. Monografía, 3 (2006), pàg. 117-138.

nedes amb l'efígie del dictador, en una perpetuació d'esquemes iconogràfics de llarga durada; o que tot i el decret de l'abril de 1977 sobre la retirada dels escuts franquistes als edificis seu de les administracions públiques, hi romanen encara als nostres dies símbols falangistes. Com també podríem advertir que el monument a les víctimes de l'atemptat contra el despatx laboralista d'Atocha el 1977 no culmina fins al 2003 i a partir d'una iniciativa de subscripció popular, expressió última d'una memòria incòmoda.

El corollari és que a quatre dècades de l'apel·lació reiterada a la concòrdia, la reconciliació i el «tancament de les ferides» la víctima d'aquesta manca de política memorial per inhibició de les institucions democràtiques ha estat l'antifranquisme. Així ho ratifiquem quan podem conèixer en profunditat el significat dels «noms» del nomenclàtor a qualsevol vila o ciutat catalana. Així s'esdevé, també, a Sabadell.

A Catalunya encara roman una cacofonia memorial en l'espai públic amb pretensió simbòlica com ho és la toponímia. El fenomen del canvi toponímic és prou significatiu ja que un treball empíric³ a partir de la base de dades del nomenclàtor de l'Instituto Nacional de Estadística em va permetre demostrar com l'any 2000 encara el 42% de ciutadans vivien en municipis que conservaven simbologia franquista; d'altres presentaven una singular cohabitació de memòries antagòniques ja que el 79% de les ciutats capitals de província tenien més elements de continuïtat amb la tradició commemorativa autoritària que de canvi en la cerca de nous referents democràtics. Els casos més extrems, d'abundant nomenclàtor d'arrel franquista, eren les ciutats que albergaven importants casernes militars o pobles nascuts per la política de colonització agrària, com també els polígons de vivendes de l'Obra Sindical del Hogar, com ha mostrat l'estudi de Pilar Mateo sobre Barcelona que localitza 231 registres d'arrel autoritària a la ciutat, el 52% dels quals a Nou Barris.

En definitiva, l'estudi del nomenclàtor mostra una notable letargia condescendent amb la simbologia que la dictadura havia gravat en marbre a places i carrers.⁴

La construcció de la democràcia postfranquista i el seu desenvolupament a quaranta anys d'ésser referendada la Constitució de 1978 fa evidents les seves mancances en el reconeixement d'un artefacte polític plurinacional, pluricultural i plurilingüístic. Esmentaré només tres exemples que situen la «batalla memorial». Així, el llarg procés que va de la derogació de la festa del 18 de juliol⁵ el 1977 fins que el 1981 comença la tramitació en ponència parlamentària és prou expressiu. Encara caldrà esperar dos anys perquè el 6 de desembre sigui considerat dia digne de commemorar, però fins al 1985 no tindrà caràcter definitiu amb la seva inclusió al calendari laboral.

Un altre exemple d'una articulació conflictiva de Catalunya en la configuració política espanyola és la lluita per la repatriació dels denominats *Papers de Salamanca*⁶ espoliats a les institucions, associacions, partits i sindicats, com també a particulars, amb finalitats repressives. Una llarguíssima batalla de dues dècades, socialitzada a partir de la creació de la Comissió de la Dignitat i que culmina, de manera parcial, amb el retorn a l'Arxiu Nacional de Catalunya el 2006; encara dotze anys després incompleta.

Un tercer exemple podria ser el fet diferencial català en la substitució toponímica de la transició, ja que si bé no han canviat els noms dels municipis, a diferència del que va propiciar un decret de la Generalitat de l'octubre de 1936 que va comportar modificacions en el nom de 144 pobles, sí que endegà, a partir de les primeres eleccions als ajuntaments el 1979, la pràctica del que una campanya de l'Assemblea de Catalunya havia promogut: «Volem noms populars als carrers».

³ DUCH PLANA, Montserrat. *¿Una ecología de las memorias colectivas? La transición española a la democracia revisitada*. Lleida: Milenio, 2014.

⁴ DUCH PLANA, Montserrat. «Toponimia franquista en democracia», dins DA. *Usos de la Historia y políticas de la memoria*. Saragossa: Prensas Universitarias de Zaragoza, 2004, pàg. 273-286.

⁵ DUCH PLANA, Montserrat. «Els dies del franquisme», dins DA. *Símbols i mites a l'Espanya contemporània*. Reus: Centre de Lectura, 2001, pàg. 227-249.

⁶ DUCH PLANA, Montserrat. *Els treballs i els dies*. Reus: Fundació d'Estudis Socials i Nacionals Josep Recasens i Mercadé, 2003, pàg. 115-118, 133-134.

La simbologia franquista: complir la legislació

La demanda col·lectiva, articulada per la societat civil amb expressions diverses, mostra el joc de les generacions en relació amb els protagonismes de la transició; dit altrament, a la correlació de febleses de què parlava Vázquez Montalbán entre reforma i ruptura, entre règim i oposició democràtica. Tot provant de fer l'esforç de «pensar històricament» que hem après de Pierre Vilar, cal entendre la pervivència de la simbologia franquista a partir, com a mínim, de tres causes relacionades: el pes del franquisme en la cultura política; les lògiques de la transició a la democràcia i, finalment, els peatges partidistes i generacionals dels regidors i alcaldes dels ajuntaments democràtics que han estat renovats en successives convocatòries electorals entre 1979 i 2015.

Per això, quan després d'una llarga gestació parlamentària s'aprovà la Llei 52/2007, de 26 de desembre, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor d'aquells que patiren la persecució o violència durant la Guerra Civil i la dictadura, més coneguda com a Llei de Memòria Històrica, cal procedir a complir una legislació que pot representar una oportunitat en la rehabilitació de les cultures vençudes amb la victòria feixista el 1939. I és que s'estableix que les administracions públiques adoptaran les mesures oportunes per a la retirada d'escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratives d'exaltació, personal o col·lectiva, de la sublevació militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la dictadura. Llevat, i l'excepció no és menor, d'aquelles mencions que siguin estricte record privat, sense exaltació dels enfrontats, o quan concorrin raons artístiques, arquitectòniques o artísticoreligioses protegides per la llei. El Govern central, segons que estableix l'article 15, col·laborarà amb les comunitats autònomes i entitats locals en l'elaboració d'un catàleg de vestigis relatius a la Guerra Civil i la dictadura als efectes de la retirada de la simbologia. Una menció explícita es refereix a un lloc de memòria singular, el Valle de los Caídos, que s'haurà de regir per les normes aplicables amb caràcter general als llocs de culte i els cementiris públics i no s'hi podran fer actes de naturalesa política ni d'exaltació de la Guerra Civil, dels seus protagonistes o del franquisme (article 16). Finalment, s'elaborarà un cens de les edificacions i obres realitzades mitjançant treballs forçats (article 17).

L'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 2006, en el títol I, de Drets i deures, estableix que «la Generalitat i els altres poders públics han de vetllar pel coneixement i el manteniment de la memòria històrica de Catalunya com a patrimoni col·lectiu que testimonia la resistència i la lluita pels drets i les llibertats democràtiques. Amb aquesta finalitat, han d'adoptar les iniciatives institucionals necessàries per al reconeixement i la rehabilitació de tots els ciutadans que han patit persecució com a conseqüència de la defensa de la democràcia i l'autogovern de Catalunya» (article 54). Com també que la Generalitat «ha de vetllar perquè la memòria històrica es converteixi en símbol permanent de la tolerància, de la dignitat dels valors democràtics, del rebuig dels totalitarismes i del reconeixement de totes les persones que han patit persecució a causa de llurs opcions personals, ideològiques o de consciència».

La Llei 13/2007, de 31 d'octubre, del Parlament de Catalunya estableix que el Memorial Democràtic «té per objecte desplegar les polítiques públiques del Govern adreçades a l'acció cívica de recuperació, commemoració i foment de la memòria democràtica, i en concret, del coneixement del període de la Segona República, de la Generalitat republicana, de la Guerra Civil, de les víctimes del conflicte per motius ideològics, de consciència, religiosos o socials, de la repressió de la dictadura franquista, de l'exili i la deportació, de l'intent d'eliminar la llengua i la cultura catalanes, dels valors i les accions de l'antifranquisme i de totes les tradicions de la cultura democràtica, amb la finalitat de donar a conèixer d'una manera científica i objectiva el passat recent i estimular la comprensió del temps present» (article 2).

El Cens de simbologia franquista a Catalunya (2010)

L'objectiu del Cens de simbologia franquista de Catalunya era localitzar, identificar i catalogar tots aquells símbols franquistes que actualment encara resten a l'espai públic de Catalunya. La primera qüestió a resoldre era, sens dubte, què és l'espai públic i, en conseqüència, on havíem de buscar els símbols.

En general, totes les opinions comparteixen la idea que l'espai públic és aquell espai de propietat, domini i ús públics, aquell en què qualsevol persona té dret a circular en contrast amb els espais privats, l'accessibilitat dels quals està freqüentment restringida. En aquest sentit, seria l'escenari de la interacció social, és a dir, el suport físic de les activitats la finalitat de les quals és satisfer les necessitats col·lectives que van més enllà dels interessos merament individuals. Idealment, seria l'espai de construcció de la ciutadania i d'encontre social.

Es podria definir com a:

- lloc d'identitat, on els individus/grups es poden reconèixer;
- lloc de relació, on els individus/grups estableixen els seus contactes recíprocs;
- lloc d'història, on els individus/grups troben les traces de la seva pròpia història a través dels antics edificis i d'altres elements del passat.

Tindria, doncs, múltiples referents d'índole social, cultural, simbòlica o política. És a dir, l'espai és una realitat multifactorial i multifuncional, que es percep polifacèticament i multisensorialment.

Les interconnexions entre l'espai obert o exterior i l'espai intern o construït són múltiples, la qual cosa fa créixer la complexitat de la definició d'espai públic. Tant l'un com l'altre conformen l'estructura del paisatge i els elements de la seva identitat, la seva tradició històrica i la seva cultura. I, en general, ambdós necessiten l'existència de l'altre. No poques vegades ens trobem amb elements que recullen ambdós conceptes: un monument públic és un espai construït d'accés permès, que dona identitat i valor a la societat i que està situat en un espai obert o exterior.

Qualsevol que sigui el concepte d'espai que ens interressi, el que és clar és que els espais públics són, sobretot, llocs on el poder s'expressa i exerceix el seu domini. Els règims totalitaris europeus dels anys trenta i quaranta del segle xx van ser grans experts a adequar i utilitzar els espais públics als seus interessos. Es van apropiat absolutament de l'espai. L'espai públic servia els interessos de les dictadures i, per tant, era una expressió del poder a la societat. D'un poder que, és important remarcar-ho, només s'expressa i se significa en públic.

Reprement la idea expressada inicialment, mai millor que durant el règim franquista (o altres dictadures europees) l'espai públic era un espai d'encontre social. Les places, les grans avingudes, els passejos es convertien sovint en escenari de les grans misses de campanya o de les desfilades commemorant la victòria; i sempre amb la participació massiva (i obligada, és clar) de ciutadans i ciutadanes.

Troblem molts exemples que il·lustren significativament que l'espai públic era concebut com la realització d'una ideologia. Així, les escultures o monuments que honoraven personatges o fets històrics del règim o acceptats pel règim sovintejaven a les poblacions. Monuments aixecats en època republicana foren transformats o destruïts: una altra forma de transformació i adequació de l'espai al servei de poder.

En general, la propaganda franquista va crear tot un món de representacions per fer arrelar la ideologia del règim entre la ciutadania i fer despertar la més fervorosa admiració pel Caudillo. Alguns d'aquests elements eren:

- Efigies de Franco i José Antonio pintades de negre amb plantilles a les parets dels edificis.
- Plaques i monuments dedicats «a los caídos» durant la guerra instal·lats a gran part d'institucions i organismes públics.
- Làpides amb els noms dels parroquians del bàndol franquista morts durant la guerra col·locades a les façanes de les esglésies i a les portes de les entitats cíviques i esportives.
- Símbols de Falange, rètols de «Franco, Franco, Franco» i «Arriba España», banderes, creus blanques, vels negres, corones de llorer i altres elements semblants instal·lats a les façanes de les institucions públiques i als aparadors de botigues quan es duïen a terme celebracions, com la del 18 de juliol, el *Día del Caudillo*, o la commemoració de l'«Exaltación del Generalísimo a la Jefatura del Estado» (1 d'octubre), el *Día de la Raza* (12 d'octubre), homenatges «a los caídos» i a l'exèrcit.

L'estil de l'art feixistitzat és representatiu d'un totalitarisme que va pretendre convertir l'art en política; d'una iconografia propagandística que veia en l'arquitectura, també l'efímera, l'art d'estat, per tal com ens alertà Walter Benjamin l'art feixista és un art de propaganda fet per les masses i per a les masses. I en el cas espanyol s'instrumentà al servei de l'invent d'una tradició que assoleix el poder amb la victòria militar. Una iconografia, doncs, per a després d'una guerra, de la victòria que rememora i enalteix el triomf en un conflicte civil al qual s'atribueix el caràcter de croada religiosa.

Convertir l'art en ideologia, conrear l'art cerimonial —actes, celebracions, desfilades, processons, parades— tot confonent política i estètica no és privatiu dels règims totalitaris, si bé en el feixisme assolí la seva màxima expressió. Un règim feixistitzat com el de Franco participà d'aquesta litúrgia de dominació simbòlica.

El Memorial Democràtic de la Generalitat va censar 3.647 símbols franquistes a tot Catalunya. L'estudi, al qual cal sumar el cens de simbologia franquista de Barcelona elaborat per l'Ajuntament, permet concloure que encara resten prop de 7.700 símbols franquistes a tot el país (el 93% dels quals plaques d'habitatge). En total, s'analitzaren 185 municipis seleccionats segons criteris geogràfics, demogràfics i d'interès històric.

L'estudi recomana, per exemple, la substitució de totes les plaques d'habitatge, la retirada de totes les plaques que senyalitzen carrers o places, la retirada de tots els relleus amb l'àliga imperial i la retirada, o en alguns casos la senyalització, dels monuments amb simbologia franquista.

La memòria social és un concepte complex ja que consisteix en un relat sobre el passat que es construeix en el present en funció de distints i canviants interessos i finalitats, no exempts de la cerca d'hegemonia cultural consubstancial a la dominació política de què parlava Gramsci, si bé en els actors polítics que protagonitzaren el canvi democràtic municipal el 1979 i endavant es manifesta una transmissió generacional de la por com del trauma d'una dictadura imposada per la legitimació d'origen en la victòria militar en la Guerra Civil i una socialització en allò que coneixem com la «servitud voluntària», el reflex últim de la qual és la incapacitat de remoure la dominació simbòlica franquista sobre la ciutat democràtica.

Per què posem noms als carrers?

Vicenç Villatoro Lamolla

Escriptor i periodista

Abans d'intentar proposar uns criteris sobre el nomenclàtor d'una ciutat (o potser unes reflexions desendregades sobre la inevitable naturalesa desendregada d'un nomenclàtor), comencem amb un intent de descripció. Per què les ciutats posen nom als seus carrers? De la mateixa manera que tenen nom les illes, els accidents geogràfics, les muntanyes i els rius. Diríem, d'entrada, que per dues menes de raons. Les primeres són de caràcter utilitari: per determinar amb precisió els llocs, per no perdre's, perquè les cartes arribin al seu destí. Les segones, més complexes, per relacionar-nos, com a societats, amb els espais, amb els llocs. Posar nom és una manera de relacionar-nos amb l'espai. Ho feien ja els descobridors, i també els conqueridors, que no són exactament el mateix: posar nom és crear un vincle entre l'espai i la societat humana.

Aquesta relació amb l'espai, des de la mirada i la presència humana, es mou sempre entre dos pols. Un el podríem anomenar l'apropiació. El nom no neix de l'espai, sinó de les ulleres de qui el mira. Un descobridor o un colonitzador pot anomenar un lloc Nova Granada o Nova Anglaterra, no pas perquè allò li recordi Granada o Anglaterra, sinó perquè ell n'és, perquè ho porta en la seva mirada i ho tatua damunt l'espai. Com si aquest espai fos absolutament nou i virginal. Per als romans, tota ciutat tenia un cardo i un decumano, des de Mèrida fins a Jerusalem. Tant se valia el lloc, el que importava era el motlle del colonitzador, que s'apropiava del lloc. La realitat espacial és irrellevant. El que importen són les ulleres de qui se'l mira i de qui té el poder per anomenar-lo.

Però de vegades els descobridors (o fins i tot els conqueridors), quan posaven nom a un lloc per a ells nou, abans preguntaven com es deia, com el coneixien aquells que ja l'habitaven. Mèxic —a diferència de Colòmbia, de Veneçuela o de la mateixa Amèrica— no és un topònim que parli del conqueridor, sinó que és un nom que neix de l'espai, que en un cert sentit s'hi llegeix. De vegades, el topònim creat és simplement un intent de descripció del que es veu: Isla Hermosa, Buenos Aires, Tierra de Fuego... Estaríem, doncs, davant del segon dels pols anunciats, d'una altra manera de relacionar-se amb l'espai; podríem anomenar-lo de lectura o d'herència. El nom no neix de qui mira, sinó d'una manera o altra de la cosa mirada.

Per què posem als carrers els noms que els posem? Doncs jo diria que per un joc dialèctic entre les raons utilitàries, les tendències a vincular-se amb l'espai per apropiació (posant-lo dins del nostre motlle) i per les tendències a llegir el propi espai, la seva naturalesa, la història que porta acumulada, l'herència que ens tramet. Rarament actua un criteri únic. El fet, posem per cas, que a algunes ciutats d'Amèrica els carrers i les avingudes portin un número correlatiu participa sobretot d'un criteri utilitarista. Però en el fons transparenta un criteri d'apropriació: poso els noms com els romans, sense importar-me res el que hi ha a cada lloc, com si fos un espai inventat per mi, sobre un mapa. En algunes ciutats europees, un criteri utilitarista fa que, posem per cas, un barri nou posi noms de rius a tots els seus carrers. Ajuda a saber on són. Però, a més d'haver-hi aquesta mateixa concepció apropiadora, d'importar un rave allò que hi havia abans, planteja problemes també sobre quina herència o quina tradició hi volem reflectir: hi posem noms de rius catalans, de rius espanyols, de rius europeus o de rius del món? No és una decisió ingènua ni irrelevant. Hi ha una voluntat de recollir una herència. Però quina herència triem?

A partir d'aquí, i abans d'entrar en una declaració de simpaties, de preferències o de consells, tres constatacions encara en la fase descriptiva. La primera: les nostres ciutats (com totes, més que la majoria) no es construeixen sobre el buit, tenen centres històrics molt antics i han crescut sobre un espai carregat de referències, també amb una toponímia pròpia. No es dibuixen sobre un mapa en blanc, sinó sobre un territori de llarga tradició. La segona: posar noms té sempre a veure amb el poder. Posa noms qui pot fer-ho. El nomenclàtor és sempre una expressió de poder, i de vegades una ostentació. Els poders totalitaris tendeixen, precisament, a construir nomenclàtors totals i on la relació amb el territori per imposició és més forta que la relació per herència. El franquisme va imposar pràcticament el mateix nomenclàtor a totes les poblacions de l'Estat, que tenien totes els mateixos noms de carrers. De vegades, els poders nous actuen com els nou rics i aspiren també a ostentar la seva capacitat d'ordenar la totalitat. Però normalment els poders democràtics actuen amb un joc de contrapesos, de diversitat de criteris i de negociacions, que no vol dir necessàriament a través del consens universal, impossible. La tercera constatació: els nostres nomenclàtors actuals s'han construït a batzegades, no van ser —excepte estranyes excepcions— concebuts com un bloc en un sol moment, sinó que neixen de la superposició d'onades successives, diverses i de vegades fins i tot contradictòries. No és per tant l'expressió esfèrica d'un poder, sinó capes successives construïdes per poders diversos, mentre el poder de cada present ho beneeix i ho assumeix com a propi, o com a mínim com a acceptable.

A partir d'aquí, personalment simpatitzo més amb aquelles parts del nomenclàtor que adopten una relació amb el lloc de lectura o d'herència que no pas amb aquelles que adopten una actitud d'apropriació, sense que aquest em sembli un criteri absolut i total. Vull dir que quan hi ha un nom tradicional d'un carrer o una plaça, crec que se l'ha de preferir als noms conjunturals, vinculats al poder polític del moment. Entre altres coses, perquè aquests noms tradicionals són enormement tossuts i solen sobreviure, sovint fins i tot mentre no són els oficials, d'una manera larvada, i tendeixen a perpetuar-se per damunt dels canvis de conjuntura. També simpatitzo amb la idea d'incorporar al nomenclàtor la toponímia del territori abans d'esdevenir ciutat, els noms dels accidents geogràfics, de les masies, dels camins. No em sembla un criteri escapista, que defugui el debat sobre quins noms de persones s'han de posar als carrers i quins

no. Crec que és una opció bona en ella mateixa, perquè és una lectura del lloc, amb la seva història i les seves característiques físiques, no una imposició sobre el lloc. De la mateixa manera, crec que el nomenclàtor ha de prioritzar la memòria local, vinculada a la pròpia ciutat, més que no pas esdevenir absolutament intercanviable amb qualsevol altra ciutat. El nomenclàtor és un dipositori de la memòria dels esdeveniments i de les personalitats rellevants, en relació amb aquest espai concret, d'una manera localitzada. I soc partidari també de no menysprear els criteris utilitaris amb relació al nomenclàtor: abusar dels canvis innecessaris és un problema pràctic. No vol dir pas conservar-ho tot per pura practicitat. Però no deixar aquest criteri totalment de banda.

Acabo. Diria que sobretot la relació d'apropiació de l'espai que comporta el nomenclàtor pot produir algunes expressions de les quals discrepo profundament. Una, ja ho he dit, és aquella concepció totalitària, pròpia de règims totalitaris, que creen un nomenclàtor únic, esfèric i a la seva mida, igual per a totes les poblacions, tal com va fer el franquisme, com una ostentació procaç del seu poder i de la seva victòria militar. Això em sembla repugnant. També em sembla que cal evitar i corregir la tendència a utilitzar el nomenclàtor per consagrar aspectes aparentment no visibles del poder. L'ofensiva minorització del nom i les referències a les dones és el cas més visible. N'hi ha d'altres. Si una població de Catalunya té un munt de carrers dedicats a escriptors en llengua castellana i cap a escriptors en llengua catalana —exagero— també s'està fent una ostentació negativa del poder, a base de dir qui has de considerar teus i qui no. En aquest sentit, recordo que vaig escriure, a propòsit del nomenclàtor de Sabadell, que jo mai no hi trauria el nom de Machado (tot i que la desproporció entre llengües no és ni casual ni ingènua), però que em sembla que els qui s'autoanomenen constitucionalistes (no és el meu cas) haurien d'exigir també que hi hagués un carrer Joan Maragall a Sevilla. Si no, se'ns està dient que els escriptors en castellà, pel fet de ser-ho, són de tots, mentre que els escriptors catalans són només dels catalans. N'hi ha altres exemples. La desigualtat social i religiosa en els noms dels carrers és també l'expressió d'una relació de poder ostentosa, que cal corregir.

Finalment, em sembla que un criteri errat sobre la funció del nomenclàtor és concebre'l com una mena de fórmula de beatificació laica: una manera de crear sants laics. Un sant és, en la tradició catòlica, algú que ha tingut una vida exemplar, que oferim com a model. No crec que el nomenclàtor d'una ciutat es faci amb un compendi de vides exemplars, des del naixement fins a la tomba. No crec que el seu propòsit sigui ensenyar-nos models sencers de vida. El nom d'un carrer és una forma de reconeixement d'alguna cosa rellevant, per a la pròpia ciutat o per al món, que de vegades ha fet algú que no és esfèricament exemplar. Sovint en faig servir com a exemple Cervantes. Va ser acusat en vida de corrupció i empresonat, entre altres llocs a Castro del Río, el poble del meu pare. No ha de tenir un carrer Cervantes perquè va haver-hi sospites —probablement infundades— contra ell com a recaptador de tributs? El carrer no se li posa per recaptar tributs, sinó per haver escrit el Quixot, entre altres llibres extraordinaris. Per això és molt important, quan es dedica un carrer a algú, que quedi clar per què se li dedica. No per la seva vida sencera, potser. Per alguna cosa valuosa i concreta. És tan important el nom com el que hi ha escrit a sota del nom. S'ha discutit molt sobre la significació política de Josep Pla. Però fins i tot els qui més l'han criticat, negarien mai la seva enorme contribució a la literatura? Això és la frase de sota.

Un consell final: acceptem la incoherència del nomenclàtor. Un nomenclàtor absolutament coherent, que respongui plenament a una única concepció, fa una mica de por. Només passa en els moments de grans crisis o en els totalitarismes. El nomenclàtor és viu, se sedimenta, es negocia. Té molts pares i moltes mares. La incoherència no és un defecte. Si en diem pluralitat, és una virtut. Certament, hi ha noms que no hi poden ser. I que no hi han de ser. Traguem-los. O contextualitzem-los: seria terrible que els períodes dolents de la història quedessin esborrats, com un buit a la memòria. Perquè llavors seria infinitament més gran el risc que es repetissin.

El Memorial Democràtic

Oriol Dueñas Iturbe

Historiador i tècnic
del Memorial Democràtic

L'espai públic, entès com a espai propi de la ciutat, d'ús col·lectiu, lliure i polivalent, fou controlat, ocupat i apropiat per la dictadura franquista. L'urbanista Jordi Borja, l'any 2007, recordava que la dictadura havia copat l'espai públic com una amenaça latent que calia controlar. Era en l'espai públic on els ciutadans es podien trobar, agrupar, enraonar, conscienciar-se, manifestar les seves opinions, reivindicar, etc. Per tant, el que van fer les autoritats de la dictadura franquista fou que l'espai públic tingués un discurs repressiu per poder negar totes les activitats abans esmentades per part de la ciutadania. Es prengueren mesures tan destacades com haver de demanar permís per a reunions de més de vint persones, fins a propostes més urbanístiques com situar barris per a classes treballadores en llocs allunyats del centre de la ciutat amb grans avingudes perquè la policia tingués espai suficient per actuar.

D'aquesta manera el règim franquista construiria un espai públic amb un discurs repressiu, recordant qui havia guanyat la guerra i les conseqüències de la derrota, que també funcionava com a exaltació de la dictadura a través de les plaques, monuments, noms de carrers, commemoracions, desfilades, etc.

Tota aquesta acció es va implantar, recordem-ho, durant quasi 40 anys de dictadura. El control d'aquest espai, per tant, va ser constant durant molt de temps tant pels vencedors de la guerra com pels seus hereus. La fi del règim va portar l'inici de la transició cap a la democràcia. Un període que, entre altres coses, portaria la ciutadania a lluitar per tornar a recuperar la conquesta de l'espai públic.

Un dels aspectes que encara a dia d'avui ens recorda la dictadura franquista és la simbologia que persisteix a l'espai públic. Tot i l'actuació important de retirar símbols i de modificar el nomenclàtor impulsada per part de la ciutadania i l'Administració pública, especialment en l'eliminació de nomenclàtor que feia referència als màxims representants del règim, actualment queden alguns vestigis a l'espai públic que recorden la propaganda del règim. Pel que fa al nomenclàtor, les figures que persisteixen a molts municipis catalans es troben relacionades amb personalitats locals associades al règim, especialment alcaldes i regidors que ocuparen càrrecs durant els anys de dictadura.

No seria fins l'any 2007 que el Govern espanyol impulsaria una norma que, entre altres aspectes, posava les bases per retirar la simbologia franquista. L'article 15 de la coneguda com a Llei de Memòria Històrica, aprovada pel Congrés dels Diputats el 2007, instava les administracions públiques, entre altres coses, a prendre les mesures oportunes per a la retirada, en l'àmbit de les seves competències, d'escuts, insígnies, plaques i altres objectes o mencions commemoratius d'exaltació, personal o col·lectiva, de la revolta militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la dictadura.

Segons l'articulat, de manera excepcional, es podien conservar les mencions que fossin d'estricta record privat, sense exaltació dels enfrontats, o quan concorreguessin raons artístiques, arquitectòniques o artísticoreligioses protegides per la llei. Per valorar els supòsits d'excepcionalitat en la retirada de símbols, el Ministeri de Cultura va crear una comissió tècnica d'experts, la qual s'encarregaria d'estudiar aquests casos excepcionals.

El Memorial Democràtic: el projecte de cens de simbologia franquista

En el cas català, de seguida que la Llei de Memòria Històrica fou aprovada el Govern de la Generalitat actuà per impulsar la retirada dels símbols de Franco que encara quedaven visibles a l'espai públic. Per fer-ho es recolzaria en la creació de la Direcció General de Memòria Democràtica i del Memorial Democràtic, institució creada l'any 2007 amb l'objectiu d'impulsar les polítiques públiques de memòria a Catalunya. En el cas del Memorial Democràtic, el seu àmbit d'actuació seria del 1931 al 1980 i el seu naixement fou resultat d'una llarga reivindicació d'institucions vinculades amb el que s'ha conegut com a moviment de recuperació de la memòria històrica.

Una de les primeres actuacions que impulsaria el Memorial Democràtic seria l'elaboració d'un cens de simbologia franquista a Catalunya. L'objectiu d'aquell projecte era clar: abans d'actuar calia saber quants símbols encara hi havia al territori, on es localitzaven i quines característiques tenien aquests. Per tant, calia realitzar un estat de la qüestió a Catalunya en relació amb els vestigis de la dictadura que encara perduraven.

D'aquesta manera, l'octubre de 2008 la Direcció General de Memòria Democràtica (DGMD), adscrita al Departament d'Interior i Relacions Institucionals, i l'esmentat Memorial Democràtic van iniciar el projecte de Cens de simbologia franquista. Per fer-ho rebrien el suport de la conselleria de Medi Ambient i Habitatge, a través de l'empresa pública ADIGSA (Administració, Promoció i Gestió, SA), responsable d'administrar i gestionar els habitatges socials públics de la Generalitat de Catalunya. La seva col·laboració era clau per localitzar els edificis que mantenien plaques d'habitatges del Ministerio de la Vivienda i l'Obra Sindical del Hogar franquista.

En el projecte, coordinat per la historiadora Pilar Mateo, hi participaren les universitats Rovira i Virgili (URV), Autònoma de Barcelona (UAB), de Lleida (UDL) i de Girona (UDG). Cadascuna d'aquestes universitats aportà un representant (catedràtic o professor d'història contemporània) per a l'elaboració del marc teòric i un equip de recerca per dur a terme el treball de camp que s'inicià finalment el febrer de 2009. El treball de camp s'executà sobre una mostra de 185 municipis elegits per criteris demogràfics, territorials i

d'interès històric, dels quals es localitzaren, s'identificaren i es catalogaren els 3.647 símbols trobats a l'espai públic d'aquestes localitats.

Cadascun dels investigadors i investigadores que dugueren a terme el treball de camp introduïren els resultats en una base de dades on line elaborada expressament per poder treballar des de diferents punts del territori. A partir d'aquesta base de dades es va crear una pàgina web amb els resultats que es pot consultar de forma interactiva des del portal web del Memorial Democràtic. En finalitzar el treball de camp i la introducció dels resultats de la cerca a la base de dades el març de 2010, s'elaborà un informe valoratiu amb les conclusions i les estadístiques de la investigació, el qual es pot consultar a través del portal web <http://memoria.gencat.cat/ca/que-fem/espais-de-memoria/cens-de-simbologia-franquista/>

Pel que fa a la representativitat demogràfica, després de formular diverses propostes, es va optar per estudiar els municipis amb una població superior a 10.000 habitants, els quals configuren un conjunt de 111 municipis i un 81,88% del total de la població de Catalunya.

A aquest criteri es va voler afegir l'estudi de les 13 capitals de comarca que no complien el requisit demogràfic anterior, per tal de buscar una representativitat de Catalunya a nivell geogràfic. De totes les capitals de comarca (42 capitals de 41 comarques, tenint en compte la capitalitat compartida de Sabadell i Terrassa), 29 coincidien amb les poblacions que tenen més de 10.000 habitants i 13 no. A nivell territorial l'objectiu fou, doncs, estudiar un conjunt de 185 municipis distribuïts per tot el territori de Catalunya.

L'objectiu de la recerca no fou només el de localitzar els símbols franquistes a Catalunya, sinó que va anar més enllà ja que també buscava identificar-los i catalogar-los.

La principal conclusió de l'estudi serví per verificar un predomini absolut de les plaques d'habitatge sobre la resta de tipologies que es van registrar i que es poden consultar a través del portal web ja esmentat. Del total de registres que es van catalogar (3.647), les plaques d'habitatge sumaven 3.398 (93% del total) i la resta de tipologies formaven un conjunt de 249 (6,8%). No obstant això, tal com esmentava en el seu estudi Pilar Mateo, tot i la menor representació quantitativa d'aquestes altres tipologies, calia destacar la seva rellevància quantitativa i de significació.

Finalment, tot aquest treball també va servir perquè el Memorial Democràtic organitzés i produís una exposició, com també edités un catàleg sota el títol *Símbols de Franco*. En aquesta publicació es recullen les dades aportades per l'estudi, així com reflexions vinculades amb aquesta temàtica elaborades per diversos experts.

Una feina no tancada. Els reptes de futur

La fi de l'estudi, la publicació dels resultats i la producció de l'exposició no han significat que el Memorial Democràtic hagi tancat el tema dels símbols franquistes. Tot i que la institució no té competències a l'hora de decidir la retirada de símbols franquistes de l'espai públic, durant aquests anys sí que ha assessorat i col·laborat amb diversos municipis que han demanat ajuda a la institució.

A part d'aquesta col·laboració, des del Memorial Democràtic s'ha anat actualitzant la base de dades de simbologia franquista. Aquesta actualització s'ha realitzat a partir de les dades que ens han facilitat aquells municipis que ens han informat de la retirada de símbols dels seus carrers. Des del 2016 fins a dia d'avui s'han esborrat un total de 438 registres del cens esmentat. D'aquests 438 registres suprimits, 430 eren plaques d'habitatge, 1 làpida i 6 monuments. Per tant, la feina de retirada de símbols i actualització del cens segueix oberta.

Els reptes de futur vindran determinats per aconseguir la retirada total de tots aquests símbols que han servit per recordar i exaltar la dictadura franquista durant tants anys. En aquest sentit, des de finals del 2018 el Govern de la Generalitat de Catalunya està treballant en una nova llei de memòria democràtica, la

qual, entre altres objectius, té previst donar al Govern català competències per anul·lar condecoracions i suprimir els noms dels espais dedicats a militars colpistes i dirigents de la dictadura.

Finalment, caldria que conjuntament amb la retirada d'aquests símbols ens féssim diverses preguntes que vagin més enllà de la retirada. En primer lloc, preguntar-nos què fem amb els símbols retirats. Cal conservar-los o destruir-los? I en el cas de conservar-los, com i on? En el mateix espai, acompanyats d'explicacions que els contextualitzin, o bé traslladar-los als museus? I als espais que els acollien, cal esmentar que en aquell lloc hi havia un monument? Les iniciatives populars han servit per retirar moltes plaques d'habitatge, però aquestes plaques es retiren correctament? Es conserven per fer estudis a posteriori? La seva retirada sense una documentació prèvia pot suposar que es perdi informació sobre aquestes plaques i els edificis que les acollien. I amb el nomenclàtor, què cal fer, eliminar-lo del tot o estudiar cas per cas a través de comissions d'experts? Etcètera. Preguntes que caldria anar responent i que entenem que també són reptes de futur.

Per tot plegat, crec que ha estat molt interessant que l'Ajuntament de Sabadell hagi organitzat aquestes jornades sobre nomenclàtor per reflexionar i debatre tots aquests aspectes que es mantenen oberts. Per part del Memorial Democràtic només cal dir que el nostre compromís és seguir treballant per actualitzar les dades del cens i donar, dins les nostres possibilitats, resposta a totes les consultes relacionades amb aquesta temàtica.

Memòria, història i nomenclàtor

Josep Abad Sentís

Historiador

D'entrada, i arran de la falsa i interessada polèmica que va produir-se arran del meu informe, permeteu-me que hi dediqui dos minuts. No més perquè no val la pena.

És curiós, o millor, significatiu, que uns criteris elaborats pel Gabinet tècnic de l'Ajuntament que es van exposar fa 40 anys en l'*Informe-balanç del nomenclàtor dels carrers de Sabadell* de l'any 1983 —en ple mandat del PSUC i just dos anys després de l'intent del cop d'Estat— no van aixecar la polèmica d'avui. Per què? Perquè és evident que les coses, en aquest cas les polèmiques, no passen per què sí. Els criteris en qüestió són els que exposen que al nomenclàtor sabadellenc hi ha unes mancances i uns excessos que cal esmenar. Les mancances són referents a toponímia i onomàstica sabadellenca, així com a un dèficit de representants de la cultura catalana. Pel que fa als excessos, els classifica en tres apartats: provinents del model pseudocultural franquista, noms pseudohistòrics i noms irrellevants.

Concretament, l'*Informe-balanç* exposa de manera diàfana:

«Noms que responen en bloc com si fossin extrets de l'índex d'una enciclopèdia escolar de postguerra, al model pseudo-cultural franquista, continuador de la manipulació borbònica de la història peninsular, dins la més genuïna tradició del maniqueisme centralista, dels deliris imperials i de l'exacerbació de la mediocritat.»

Nosaltres, en aquest sentit i seguint aquests criteris exposats a l'*Informe-balanç* de l'any 1983, assenyalem que encara avui en dia ens trobem que, a nivell històric, hi abunden noms que representen mites de la història espanyolista; a nivell geogràfic, en contra dels *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* ens trobem amb una sobrerepresentació de muntanyes, rius, pantans i ciutats castelles; a nivell cultural refermem que «al costat d'escriptors, pintors... reconeguts internacionalment, com Cervantes, Quevedo, Velázquez... n'hi ha d'altres (...) que no justifiquen la seva incorporació al nomenclàtor».

I encara menys avui en dia, que els referents culturals són mundials i no estan encotillats a Castella com en dictatorials temps passats —o almenys no haurien de ser-ho—, en detriment dels referents culturals propis; a això es refereix el «model pseudocultural franquista». Per això exposàvem que cal un debat serè menat per especialistes en què es triïn els autors universals que per la singularitat de llur obra es mereixin un lloc al nomenclàtor.

Exposat i aclarit de nou, ens preguntem el perquè de la polèmica i quins interessos la generaren. Pot ser que per gent que volia generar polèmica vessant mentides i manipulacions sobre l'*Informe-balanç* que generés malestar i divisió ciutadana un mes i mig abans del referèndum de l'1 d'octubre i que, alhora, voldrien que el nomenclàtor de Sabadell —en contra dels criteris vigents que anirem exposant— no es distingís del de Burgos o el de Ciudad Real. Una polèmica feta no amb arguments científics i històrics —hauria estat d'agrair— sinó ideològics, manipulant i mentint sobre l'*Informe-balanç* i els criteris que s'hi exposaven. Aquesta pressió mediàtica, com la que pugui exercir qualsevol entitat o associació, no pot paraitzar tirar endavant un debat i un replantejament en profunditat del nomenclàtor. Cal que els nostres representants polítics que s'han plantejat aquest debat vencin pors i prenguin una actitud decidida i ferma.

Històricament, sempre hi ha hagut polèmiques al voltant del nomenclàtor perquè aquest té també una vessant ideològica i política molt important, de manera que en cada època històrica els diversos grups econòmics i polítics dominants han volgut imposar un determinat nomenclàtor que els serveixi de propaganda i de legitimització.

Tornem als criteris. Per al cas de Sabadell, parteixen dels de l'esmentat *Informe-balanç* elaborat pel Gabinet tècnic de l'Ajuntament —del qual ens sentim hereus— i s'actualitzen amb els criteris generals publicats per les institucions i elaborats per especialistes que han sortit posteriorment. Bàsicament, la Llei de Memòria Històrica. Llei, tanmateix, enormement vaga. A més que acotada en el temps: no parla per res sobre quin criteri aplicar davant personatges i fets anteriors a la Guerra Civil espanyola (com pot ser sobre la dictadura de Primo de Rivera).

LEY 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la Guerra Civil y la Dictadura.

EXPOSICIÓN DE MOTIVOS

(...) la Ley sienta las bases para que los poderes públicos lleven a cabo políticas públicas dirigidas al conocimiento de nuestra historia y al fomento de la memoria democrática.

Se establecen, asimismo, una serie de medidas (arts. 15 y 16) en relación con los símbolos y monumentos conmemorativos de la Guerra Civil o de la Dictadura, sustentadas en el principio de evitar toda exaltación de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura, en el convencimiento de que los ciudadanos tienen derecho a que así sea, a que los símbolos públicos sean ocasión de encuentro y no de enfrentamiento, ofensa o agravio.

Artículo 15. Símbolos y monumentos públicos.

1. *Las Administraciones públicas, en el ejercicio de sus competencias, tomarán las medidas oportunas para la retirada de escudos, insignias, placas y otros objetos o menciones conmemorativas de exaltación, personal o colectiva, de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura. Entre estas medidas podrá incluirse la retirada de subvenciones o ayudas públicas.*
2. *Lo previsto en el apartado anterior no será de aplicación cuando las menciones sean de estricto recuerdo privado, sin exaltación de los enfrentados, o cuando concurran razones artísticas, arquitectónicas o artístico-religiosas protegidas por la ley.*
3. *El Gobierno colaborará con las Comunidades Autónomas y las Entidades Locales en la elaboración de un catálogo de vestigios relativos a la Guerra Civil y la Dictadura a los efectos previstos en el apartado anterior.*
4. *Las Administraciones públicas podrán retirar subvenciones o ayudas a los propietarios privados que no actúen del modo previsto en el apartado 1 de este artículo.*

Uns altres criteris, o gairebé reflexions, són els del *Memorial Democràtic*. Tanmateix, respecte al franquisme i el nomenclàtor tampoc és explícit a l'hora de com actuar. Alhora, també ens trobem que és limitat en el temps: comprèn del 1931 al 1980. Però sí que ens orienten quant a continguts generals. Continguts que seria desitjable que també recollís el nomenclàtor.

«És una institució pública que té per missió la recuperació, la commemoració i el foment de la memòria democràtica a Catalunya (1931-1980), en concret la Segona República, la Generalitat republicana, la Guerra Civil i les víctimes per motius ideològics, de consciència, religiosos o socials, així com la repressió a persones i col·lectius per part de la dictadura franquista —incloent-hi la llengua i la cultura catalanes—, l'exili i la deportació.

El Memorial Democràtic rememora la lluita antifranquista i la transició a la democràcia fins a les primeres eleccions al Parlament de Catalunya. Posa al centre de la seva activitat la dignitat de la persona, els valors democràtics i el respecte pels drets humans, perquè la barbàrie no es torni a repetir ni aquí ni enlloc.»

Aquest darrer consell ens porta a reflexionar sobre què entenem per nomenclàtor. Sobre com entenem el fet de figurar al nomenclàtor. En especial al referent a persones que hi figuren o han de figurar-hi: ¿com un reconeixement perquè han excel·lit en el seu camp professional, per les seves aportacions a l'avenç científic, en valors...? O entenem el nomenclàtor com un manual, com un diccionari popular d'història (geografia, ciències...) que en comptes d'estar reclòs dins una biblioteca es troba en plena via pública?

En funció de la resposta que hi donem el resultat serà ben diferent. Un exemple: davant un alcalde franquista o primoriverista. Si apliquem el primer criteri, el del nomenclàtor entès com a reconeixement, com a «premi» per la seva obra, resulta evident que no pot continuar formant part d'aquest. Tanmateix, si apliquem el segon criteri, el del nomenclàtor entès com un gran diccionari d'història, possiblement aquest alcalde ha de continuar formant-ne part. Això sí, retirant-li qualsevol placa d'homenatge i posant-hi una altra explicant qui fou i què representà. Criteri que entroncaria en la línia del Memorial: recordar el passat dictatorial per no repetir-lo. Criteri que també es podria aplicar, per exemple, als negrers que figuren al nomenclàtor sabadellenc.¹

¹ El Memorial Democràtic també recull un llistat de vestigis franquistes que es troben a Sabadell i que s'han de retirar. En especial, plaques d'habitatge del Ministerio de la Vivienda amb el jou i les fletxes, una placa de carrer de pedra gravada i el relleu d'una àguila imperial franquista de grans dimensions situada sobre la porta d'entrada de l'antic edifici de Correos.

Pensem, però, com exposa l'historiador Martí Marín, que «no és admissible honorar en democràcia càrrecs polítics que van ser designats per un règim dictatorial, no se'ls pot homenatjar com a alcaldes o regidors quan no van ser elegits democràticament. Com tampoc és admissible noms que han estat imposats al marge de qualsevol procés democràtic» i, en aquest sentit, «tornar-lo a canviar és un acte de restitució, no d'imposició».²

Així doncs, dins «*el principio de evitar toda exaltación de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura*» pensem que el millor és seguir el camí traçat per Andreu Castells i l'*Informe-balanç*. Volem destacar-ne dos criteris que ens hi exposen.

El criteri que pensava la Lliga de Catalunya, arran del pla d'eixample de la població del 1924, és a dir, en plena dictadura de Primo de Rivera:

«En la retolació dels carrers no hauria de presidir un criteri partidista, per tal com els noms dels carrers signifiquen un homenatge públic i perpetu que la ciutat tributa als titulars, els noms dels quals han d'ésser adoptats per tot el poble en general i no és correcte fer servir la incidental preponderància d'un determinat sector polític per imposar un nom que no significa l'homenatge del poble en general.»

I el criteri que l'historiador i arxiver Miquel Carreras ens exposa el 1932, és a dir, a començaments de la II República espanyola. Criteri que cita Castells i que es fa seu l'*Informe-balanç*:

«Els carrers són membres materials de la ciutat i llocs geogràfics, d'una part, i són el marc de la via i la vida pública, d'altra part, i això ja diu quin criteri cal seguir en imposar-los títols: o han de portar els de les partides de la terra verge de la qual han sorgit, o els de les coses i homes de la ciutat que tinguin amb ells la més pròxima relació. Per això tenen tant valor històric molts dels noms populars vells.

»(...)

«I per això es veu com és gran el pecat de treure uns noms que tanta història contenen i que evocuen tants segles i un moment de tanta importància per a la ciutat com és el de la seva primitiva formació.»

Com a colofó, cal tenir molt en compte els *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* (2006) elaborats pel Departament de Territori i Sostenibilitat, de la Generalitat de Catalunya. Referent a les vies urbanes exposa:

«De la mateixa manera que en el cas dels noms de barris, urbanitzacions i polígons industrials, cal procurar que la denominació de les noves vies urbanes respecti i contribueixi a la conservació de la toponímia municipal existent. Així, en primer lloc, és recomanable que, a l'hora de posar nom a noves vies, es tinguin en compte els topònims històrics genuïns del terme; en segon lloc, els noms de personatges il·lustres de la població; després d'aquests dos supòsits es poden tenir en compte els topònims i personatges de la comarca, i seguidament dels Països Catalans, i en el cas de la Val d'Aran, els topònims i personatges d'Occitània; també es poden prendre en consideració els termes relati-

² «Acte-debat sobre la Memòria Històrica als nostres carrers i places», 28 de març de 2017.

onats amb aspectes, activitats o tradicions pròpies d'aquell territori, i els noms de llocs i persones d'àmbit universal. Caldria que els noms d'aquestes persones gaudissin d'un cert reconeixement consensuat entre la població i també caldria no abusar de les denominacions d'un àmbit concret, com el polític, el religiós, etc.»

Per anar finalitzant amb els criteris a seguir i amb la meua intervenció, i passant del nivell general al cas concret de Sabadell, feta una anàlisi concreta dels carrers i fruit d'aquesta pensem que hi ha unes línies a treballar; per una banda, com ja hem exposat, degut a unes mancances i a uns excessos a esmenar i, d'altra banda, fruit d'una evolució de la societat, cal introduir noves perspectives, nous criteris:

- de gènere (aproximadament, a Sabadell dels carrers dedicats a persones només un 8% ho són a dones);
- de «laïcitat», no entesa aquesta com una exclusió de tot el referent a l'Església i la religió del nomenclàtor però sí a una correcció i racionalització dels excessos provinents del *nacional-catolicismo*.

No voldríem acabar sense qüestionar-nos, davant el fet que molts carrers estan dedicats a fabricants i terratinents, si ser-ne ja és un motiu per tenir dedicat un carrer. Pensem que cal reflexionar-hi i estudiar el perfil d'aquests i quins valors reflecteixen i, en funció d'aquesta valoració, si hi haurien de figurar o no. Perquè, algú que va fer una fortuna a canvi d'explotar els treballadors a la fàbrica i condemnar-los a la misèria, mereix un carrer? O què cal fer amb els fabricants i grans comerciants que alhora varen ser traficants d'esclaus? Els eliminem del nomenclàtor o fem constar a la placa l'origen de les seves fortunes, en comptes d'amagar-ho tal com fins ara s'ha fet? Cal, doncs, introduir, o intensificar, criteris de justícia social.

Conclusions

D'acord amb els principis democràtics, avalats ara per la Llei de Memòria Històrica, cal acabar de desfer-se de les últimes rèmores d'uns nomenclàtors que eren una eina de propaganda franquista i castellanista-espanyolista (tant a nivell de personatges, com a nivell històric, geogràfic i cultural).

El nomenclàtor ha de reflectir uns valors humans, socials i nacionals.

Per finalitzar, cal recordar que a tots els criteris elaborats per experts que hem anat veient, des de l'*Informe-balanç* (1983) fins als *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal* (2006), els uneix un denominador comú: una nítida reivindicació dels topònims genuïns del terme —en especial els antics i populars— i de personatges rellevants de la població; seguidament, de tot l'àmbit cultural català; per acabar amb els noms de llocs i persones d'àmbit universal. Junt amb una recomanació a fer-ho des de la ponderació i el consens. I, com exposa el Memorial, recordar, «perquè la barbàrie no es torni a repetir».

Cal, sobretot, informar els ciutadans dels mèrits dels personatges, topònims i fets històrics que tenen al nomenclàtor dels seus carrers i places i a partir d'aquí generar un debat profund i públic, serè i constructiu.

És l'hora de fer una revisió de la nostra història, valenta i a fons, que passa per replantejar els nomenclàtors dels nostres pobles i ciutats per decidir col·lectivament quins són els personatges que volem honorar i recordar.

Memòria, història i nomenclàtor

Angelina Puig i Valls

Historiadora

Moltes gràcies a l'organització per haver-me convidat i a tots vosaltres per assistir a les Jornades. Perquè hi podem debatre, reflexionar i fer propostes sobre el que, segons George Steiner, és un dels trets essencials que ens defineixen com a europeus: *els noms dels carrers*, que fan present el pes de la història europea a cada passeig.

La intervenció que faré se sustentará en els meus treballs (tesi doctoral, tesina i diversos articles) que actualment publico en el blog <https://historiadimmigracio.com> amb la voluntat de difondre'ls d'una manera més senzilla i planera però amb la pretensió de mantenir el rigor i la qualitat.

Si simplifico puc dir que es tracta del relat d'un grup d'homes i dones que, la segona meitat del segle xx, van deixar el seu poble granadí, Pedro Martínez, per emigrar cap a Catalunya.

En el blog, abans de marxar de vacances, vaig publicar el capítol 16, on s'explica que les persones que estan arribant a Sabadell a la recerca de feina i una vida més digna no troben on aixoplugar-se i com, algunes famílies, s'instal·len a la llera del Ripoll, en coves.

Aquest mateix mes de setembre he publicat el capítol 17, en el qual aquestes persones que viuen a les coves les van deixant per diverses circumstàncies i, la majoria, pugen al turonet de dalt el riu que poc a poc s'anirà convertint en el barri de Torre-romeu.

Al turó hi havia camps, fruiters, vinyes i cases de pagès. Algunes d'aquestes masies estaven dividides en diferents peces ocupades, des d'abans de la Guerra Civil, per persones que ja no havien nascut a

Sabadell. En aquell moment els terrenys d'aquestes masies comencen a vendre's en petites parcel·les. Les famílies, que han hagut d'abandonar les coves construïdes a la llera del Ripoll, les van comprant, i, poc a poc, s'hi construeixen petites cases.

El padró municipal del 1955 és el primer que diferencia el barri i ho fa amb el nom de «*suburbio de Torre Romeu*».

És un indret desequilibrat, inhòspit, de carrers amb forts pendents, que els dies de pluja tenen més l'aspecte de torrents que no pas de camins. En tot cas, carrers absolutament enfangats.

El primer carrer del barri és el carrer Central, on els mateixos veïns s'autoconstrueixen les primeres cases i les seves voreres. Poc a poc, es dibuixen altres carrers que de moment s'anomenen amb les lletres de l'alfabetari i que, amb el temps, seran batejats, molts d'ells, amb topònims geogràfics que recorden les primeres estades d'alguns dels seus habitants a terres pirinenques. En tornaré a parlar.

El juny del mateix 1955 el consistori va establir les normes per sol·licitar i concedir permisos d'obres del que anomenava «*albergues de urgència*», i exigeix la legalització de totes les edificacions, car fins aquell moment la immensa majoria de les cases, o barraquetes, havien estat construïdes sense cap mena d'autorització. La particularitat d'aquests permisos era la suposada celeritat en la concessió de la sol·licitud i, sobretot, que les despeses dels drets d'obres gaudien d'un 40% de descompte respecte a la resta de permisos d'obres.

Moltes de les sol·licituds d'aquest any i la totalitat de les del 1956 són expedients del barri de Torre-romeu. Vaig analitzar-les i identificar cada parcel·la per situar-la en el plànol urbanístic de l'indret del 1955 (no aprovat).

De mica en mica, treballant totes les persones de la família, aprofitant les poques hores que deixen lliures la pluriocupació a les fàbriques, les obres, les feines a casa de les «senyores» i fent servir les festes i els diumenges, aquelles primeres edificacions es van transformant en un habitatge digne.

A la vegada el barri s'urbanitza, es tracen els carrers i, molt lentament, s'instal·len les mínimes infraestructures: aigua, llum, clavegueram, en un procés que en realitat no culmina fins que l'Ajuntament democràtic inicia la dignificació de les barriades de Sabadell.

A partir del 1957 deixen de concedir-se permisos de construcció d'urgència i són substituïts per «*permisos de obras mayores*».

L'any 1958 quasi tots els carrers ja tenen nom. Són el carrer Ter, el Noguera Pallaresa, el Segre, el Saboredo, el Freser, el Llobregat, el Noguera Ribagorça, el Besiberri, el Flamisell i Sant Maurici. Però també el Túria i el Duero, Monasterio i Santa Isabel.

Retrocedeixo en el temps. Una mica abans de l'inici de la segona meitat del segle xx comencen a deixar Pedro Martínez colles d'homes que van a treballar a Catalunya. Els esperen les grans obres de construcció dels pantans per fer funcionar les centrals hidroelèctriques que es construeixen a les valls pirinenques.

D'antuvi la decisió d'aquests homes no era pas abandonar el poble per sempre més. Però aviat reclamen la família, particularment els casats demanen a les dones que se'ls uneixin. I quan les dones i la mainada deixen el poble i s'aconsegueix l'agrupació familiar, el procés migratori pren un caràcter pràcticament definitiu.

Alguns d'aquests treballadors, una vegada instal·lats, romandran molts anys en aquests indrets pirinencs, però per a uns altres, sobretot els que hi són amb la família, aquesta feina només serà el primer estadi de l'emigració.

Això obeeix al fet que el treball de la construcció d'aquestes grans obres és una ocupació conjuntural que té un inici i un final. I, sobretot, les feines que s'hi fan són perilloses. De fet, no és agosarat afirmar que, en segons quins llocs, s'hi jugaven la vida. No és estrany, doncs, que quan es produeixin accidents mortals es preocupin i comencin a cercar un altre indret per viure i treballar en millors condicions.

Al barri de Torre-romeu de Sabadell ja vivien algunes persones de Pedro Martínez amb les quals tenien contacte. Això explica que sigui cap a aquesta ciutat on es dirigiren.

Quan jo estudiava els documents de què he parlat abans (padrons, permisos d'obres i plànol urbanístic) i vaig veure que el nom de molts carrers eren rius pirinencs, vaig creure que era una manera de recordar el viatge migratori d'alguns dels seus veïns. Era una deducció lògica. Pensem, per exemple, que durant aquells anys i en l'eix format pels rius Flamisell, Noguera Pallaresa i Segre, que creuen les comarques del Pallars Jussà, la Noguera i el Segrià, s'hi construïren dotze centrals hidroelèctriques per produir energia elèctrica destinada fonamentalment a la ciutat de Barcelona. Eren els llocs on havien anat els meus testimonis a treballar de valent. No era solament lògic, encertat i de justícia recordar-ho?

L'Informe-balanç de Josep Abad i Sentís proposa eliminar alguns noms en l'apartat anomenat «Excessos. Model pseudocultural franquista. Geografia», perquè, afirma, ens trobem amb una sobrerrepresentació de muntanyes, rius, pantans i ciutats castellanès. I cita una sèrie de noms geogràfics, entre ells, noms de rius i llacs que, tots ells, es troben a Torre-romeu. Inclou en la llista Canelles i Cavallers, que són topònims catalans, perquè, diu, formen part de la propaganda franquista de la política d'embassaments i pantans.

Tanmateix, darrere d'aquestes construccions, com he explicat, hi ha la feina, els treballs, els patiments, la vida de molts treballadors i les seves famílies que viuen a Sabadell, que penso que val la pena homenatjar.

L'any 1995 *Recerques* em publicà l'article «La guerra civil espanyola, una causa de l'emigració andalusa en la dècada dels anys cinquanta?». En efecte, els homes i dones que marxaren de Pedro Martínez a principis dels cinquanta era gent amb empena i iniciativa però callada per la forta repressió de la postguerra. Gent que havia fet una guerra contra el feixisme i que en la rereguarda havia participat d'experiències revolucionàries amb la col·lectivització de les finques del poble. Un intent, malgrat les deficiències, dificultats i errors que hi hagué, de construir el somni del repartiment de les terres. En acabar la contesa, aquestes persones es trobaren submergides en una vida absolutament fosca i terrible, amb poca o sense feina i sempre mal pagada, una repressió ferotge, amb imposicions i un ambient controlador i aclaparador.

Per altra part, la cruel mobilitat de la guerra va possibilitar que algunes persones, malgrat els horrors, poguessin albirar nous horitzons. Quan els que no hi varen deixar la pell retornaren al poble molt entrada la dècada dels quaranta, no ja de la guerra, sinó de la seva continuació (batallons de treballadors, presó, camps de concentració, servei militar), sofriren més repressió i necessitats.

Intentaven dur una vida normal, social i familiar, i descobrien les dificultats d'adaptació en el propi medi.

Els primers emigrants marxen pocs anys després del retorn a casa.

Sostinc en l'article que he citat que no és difícil, a partir d'analitzar els testimonis personals dels que havien viscut la República, veure l'emigració com un fenomen col·lectiu de la majoria de la pagesia andalusa que, havent perdut la guerra, sabia que no tenia cap esperança de millorar amb les noves condicions.

Algunes d'aquestes persones a Torre-romeu, temps a venir, reprendran la lluita antifranquista. Però això ja forma part d'un altre moment.

Potser no hi ha una relació directa entre els noms d'alguns carrers de Torre-romeu i la història d'alguns dels seus primers habitants. Però no seria digna de ser recordada aquesta història, i reivindicada, i relacionar-la amb les situacions presents?

Així que suggereixo modestament, car sé que el Centro Cultural de Torre-romeu forma part de l'organització de les Jornades i que un grup de gent està molt interessada en la història del barri i ha fet un rigorós documental que presentarà el proper 29 de setembre, estudiar aquests noms d'accidents geogràfics i, amb participació del veïnatge, comprovar els noms relacionats amb la història que he contat: si en falten, si en sobren, i aprofitar per deixar constància de l'origen i la història d'algunes persones del barri.

Naturalment, no tot el veïnatge procedeix ni de Pedro Martínez, ni de Granada i, per tant, no tothom comparteix la «meva» història, per això la proposta que faig no es redueix als noms que he citat, als noms geogràfics pirinencs, sinó que caldria analitzar si cal, o no, ampliar la mirada més enllà d'aquest episodi de la història.

És un exemple per extreure'n conclusions i propostes generals.

Estic convençuda que és bo i necessari recordar i fer memòria de l'origen de la gent que avui conforma Catalunya, per entendre el nostre país i fins i tot les vicissituds de la història més recent. I el nomenclàtor pot ser un instrument adequat.

En tot cas, penso que, per als noms dels carrers, és un bon criteri prioritzar aquells que tinguin relació amb la vida i la memòria de les persones que els habiten, i d'acord amb la gent, més que no pas propostes de caire més o menys acadèmic.

Moltes gràcies.

Notes brevíssimes sobre els nomenclàtors com a eina política

Francesc Vilanova i Vila-Abadal
Professor d'Història
Contemporània de la Universitat
Autònoma de Barcelona

Jo no soc especialista en història dels nomenclàtors municipals i les seves variacions, canvis i adaptacions en el temps, ni tan sols he treballat sobre els assumptes de la memòria històrica, col·lectiva i individual, l'ús politicoideològic dels espais públics, etc. Per tant, l'únic que puc oferir són alguns comentaris i reflexions personals, que no sé fins a quin punt poden ser vàlids.

- L'espai públic (urbà o rural) no és mai un espai neutre, lliure de senyals polítics, ideològics, culturals, etc. Aquesta és una obvietat que molta gent (tot el bloc d'organitzacions antisobiranistes catalanes i espanyoles, a dreta i a esquerra, per exemple), fa veure que no és cert. És a dir, es vol imposar, amb el pretext de les protestes derivades de la crisi catalana, la falsa idea que l'espai públic (des de les façanes dels edificis de titularitat pública fins a les places i els pipicans) ha d'estar lliure de qualsevol missatge que pugui ser interpretat, des de la ideologia, d'una manera determinada. Naturalment, des d'aquesta òptica, només se salven aquells símbols emparats per la llei (la bandera espanyola, per exemple).
- Naturalment, si sota qualsevol forma de govern aquesta idea de la neutralitat de l'espai públic és falsa, en situacions de dictadura, com la franquista, aquest assumpte ni es planteja, ni es qüestiona, ni tan sols és matèria de pensament. Els canvis en el nomenclàtor i les denominacions i senyalitzacions de l'espai públic s'imposen

per la força de les armes i la victòria militar (a Catalunya, a partir d'abril de 1938 a Lleida i comarques del nord; a la resta del territori, a partir de la batalla de l'Ebre). Naturalment, estem parlant d'un programa de redenominació molt ben definit.

- Jordi Borja, *Espacio público y memoria democrática* (UOC, s.d.): «Desde sus inicios la Dictadura estableció “jurídicamente” su monopolio sobre el espacio público. Se apropió del espacio de la ciudadanía al mismo tiempo que mediante normas represivas suprimía los derechos de los ciudadanos...» (p. 13).
- «El espacio público se convirtió en espacio de expresión y enaltecimiento de un régimen dictatorial, fascistoide y nacional-católico. Los nombres de calles o de barrios o pueblos, placas, monumentos, conmemoraciones, desfiles, procesiones, etc., eran exaltación de la dictadura franquista, del poder militar, de la Iglesia cómplice activa. Un espacio público pervertido como lugar de expresión de sus valores y personajes. Un espacio público negador de sí mismo por su carácter excluyente. El espacio público se convirtió en un monopolio absoluto de un poder que quería ser absoluto...» (pp. 15-16).
- Per tant: el franquisme ocupa i utilitza l'espai públic per desplegar el seu programa ideològic i polític. Dos exemples fonamentals:
 1. El nomenclàtor.
 2. L'ocupació de l'espai públic a partir de cerimònies oficials, civils i religioses, convidats estrangers (la presència nazi durant els anys de la Segona Guerra Mundial, per exemple), les commemoracions militars, etc.
- El nomenclàtor: des de l'òptica de l'historiador, què em sembla més interessant?
 1. El programa ideològic que s'amaga darrere el desplegament del nou nomenclàtor franquista.
 - a) Els grups beneficiats (Església, militars, falangistes, etc.).
 - b) La jerarquització del nomenclàtor:

Tres noms bàsics: Franco, José Antonio, José Calvo Sotelo.

 - «Los generales de Franco»: Sanjurjo, Mola, Goded, morts durant la guerra. Però també hi ha altres generals, aquests vius: per exemple, el general Sagardía, autor de crims de guerra als Pallars, amb carrers i places al nord d'Espanya (monument al Puerto de Carrales, carrer a Santoña, etc.).
 - «Mártires de la Cruzada», civils, religiosos i militars.
 - Ideòlegs de la *Cruzada*: de Menéndez Pelayo (a pesar d'ell mateix, possiblement) a Ramiro de Maeztu (a Barcelona i Badalona, per exemple).
 - Santoral religiós.
 - Llocs de batalla.
 - Nomenclàtor del nacionalisme espanyol (polític, cultural, etc.). Des dels reis (Reyes Católicos, etc.) a funcionaris de l'Estat o jerarques religiosos, des de literats a conqueridors, passant per jerarques de la Inquisició.
 2. Instruccions i implantació del nou nomenclàtor. Quins són els criteris que s'implanten? Qui els decideix? Ens falta recerca documental sobre tot això, més enllà de les fotografies amb els canvis de plaques o els avisos politicoadministratius per corregir adreces subversives. Aquest és un cas molt habitual per a les empreses, comerços, etc., que l'any 1939 encara tenen paper imprès amb les adreces prefranquistes.
 3. Geografia i cartografia: dels grans centres urbans als micropobles. Tots els nuclis habitats tenen places dedicades al *Caudillo*, a l'*Ausente*, etc.? Quin lloc ocupen en la cartografia urbana? Quins noms van substituir? Etcètera.

4. Els fracassos: *plaza del Ejército Nacional* (plaça de Catalunya, a Barcelona).

- L'antifranquisme i la recuperació de l'espai públic:
 1. Punt de partida: el consens antifranquista. Com s'hi arriba?
 2. Restitució del passat democràtic, progressista, reformista, etc., anterior a 1939, però amb limitacions evidents:
 - a) Els límits del consens: no es restitueix la Via Durruti, naturalment, però es manté l'avinguda de Francesc Cambó. L'avenida del Generalísimo torna a ser l'avinguda Diagonal, però no l'avinguda 14 d'Abril. Des de l'òptica de l'historiador i la recerca, seria interessant fer un estudi del territori català per conèixer com es van fer els canvis en el nomenclàtor a la sortida del franquisme i els criteris, consensos i discrepàncies que es van produir.
 - b) Els «errors» no corregits: carrer de Ramiro de Maeztu, a Barcelona.
 3. Quan el passat deixa de ser memòria i passa a ser patrimoni «neutre»: Torras i Bages, Balmes, etc.

Nomenclatura de les vies urbanes i la seva gestió

Jesús M. Romero Blasco

Cap de serveis d'Informació
Geogràfica i Població de
l'Ajuntament de Terrassa

Introducció

«Els noms dels carrers són un reflex de la vida d'una població, i constitueixen un llegat que forma part del seu patrimoni cultural i de l'essència que en defineix la idiosincràsia.

»La toponímia urbana ha estat, en el decurs dels temps, víctima dels avatars polítics, socials i econòmics que han sacsejat la ciutat, a la trajectòria històrica i al desenvolupament urbanístic de la qual es troba lligada de forma indestriable. Per aquesta raó es pot afirmar que representa una imatge fidel de la realitat i de la forma i voluntat de ser d'una ciutat.

»Així, el nomenclàtor es constitueix en documentació que ajuda a construir una part de la memòria històrica general, amb una visió de l'evolució dels noms i en particular amb l'interès que poden tenir per a cada ciutadà i per a cada ciutadana les referències al seu carrer.»¹

L'objectiu de la presentació és fer un repàs de l'experiència de l'Ajuntament de Terrassa en matèria de gestió del nomenclàtor. Quina ha estat l'evolució al llarg del temps, quins noms configuren el nomenclàtor actual, repàs dels mecanismes de funcionament de la Comissió del Nomenclàtor, així com accions de participació desenvolupades en aquest entorn.

¹ Text introductori al web dels carrers de Terrassa, <http://emap.terrassa.cat/carrers/>

En definitiva, una aproximació a una realitat propera per tal de poder identificar elements i reflexions que permetin enriquir el debat sobre el que ha de ser i com s'ha de gestionar el nomenclàtor de la ciutat.

Evolució del nomenclàtor de la ciutat

El s. xv la trama urbana de la ciutat de Terrassa tenia 15 elements: 9 carrers, 1 plaça i 5 portals. La població se situava a l'entorn de 650 habitants i hi havia 130 cases.² Els vials tenien una denominació referencial i utilitària.

No és fins al s. xix, amb la revolució industrial, que es produeix el primer gran desenvolupament urbà. Els noms dels vials incorporen noms de la reialesa, governants i militars (Prim, Baldrich, Topete, Serrano...).

Amb el canvi de segle el creixement continua i els noms de les vies incorporen vocació per la ciència (Arquimedes, Galileu, Pitàgores, Marconi, Volta, Progrés...).

Però és a partir de la segona meitat del s. xx que la ciutat fa el gran creixement a nivell de desenvolupament de la trama urbana i quant a nombre d'habitants. De fet, el darrer segle (1910-2018), la ciutat ha vist com el nombre d'habitants s'ha multiplicat per 10 i el nombre de carrers per 11.

El canvi més significatiu es produeix a partir dels anys cinquanta del segle passat. Els noms de les vies que es posen porten el segell del context històric i polític que es viu, però hi ha una bona part que tenen un caràcter més neutre i responen a la necessitat de nominar espais que creixen de forma molt ràpida i que cal localitzar.

El nomenclàtor continua viu i força dinàmic a finals de segle i començaments del s. xxi.

Els canvis deriven de la reordenació de sectors pendents d'urbanitzar (Can Palet de Vista Alegre), polígons d'habitatges amb vials sense nominar (Grups de Can Boada), nous sectors de desenvolupament residencial i industrials (Roc Blanc, Can Roca, els Bellots...), reconversió d'antics àmbits industrials en residencials (Vapor Gran), desenvolupament de zones verdes (Parc de Vallparadís), així com desenvolupament d'àrees de millora urbana que generen nous espais públics que cal nominar (AEG).

Nomenclatura comparada: Terrassa-Sabadell³

L'any 2011, la població de Terrassa era de 213.897 habitants i el nombre de vials de la ciutat era 1260. Mentre, a Sabadell la població era de 208.015 i hi havia 1364 vials.

De l'anàlisi del nomenclàtor de la ciutat de Terrassa, a partir d'una proposta de classificació pròpia, s'observa que el 44% dels noms correspon a topònims, el 36% són personatges, el 8% són elements de la naturalesa, el 5% són referències a la història, el 4% són característiques de la via, el 2% són activitats i un 1% són altres.

Globalment la distribució per tipologies és similar per als dos municipis i si hi ha algun element a destacar és la presència superior de personatges al nomenclàtor de Sabadell.

Pel que fa al gènere dels personatges, en el cas de Terrassa el 16% eren dones, mentre que a Sabadell el percentatge era del 10%.

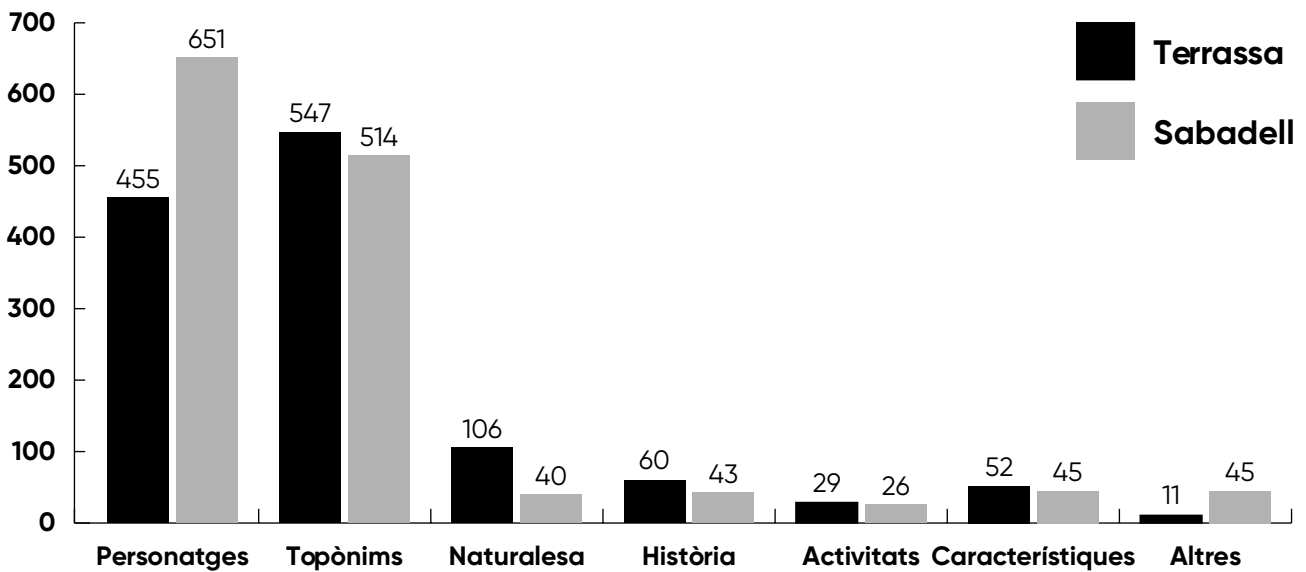
Cal apuntar que aproximadament una quarta part de les referències del nomenclàtor de Terrassa són coincidents amb les que hi ha a Sabadell.

Una primera fase va ser la de normalització del nomenclàtor, coincidint amb la transició democràtica, amb dues línies de treball. Una primera orientada a recuperar els noms que el franquisme havia eliminat

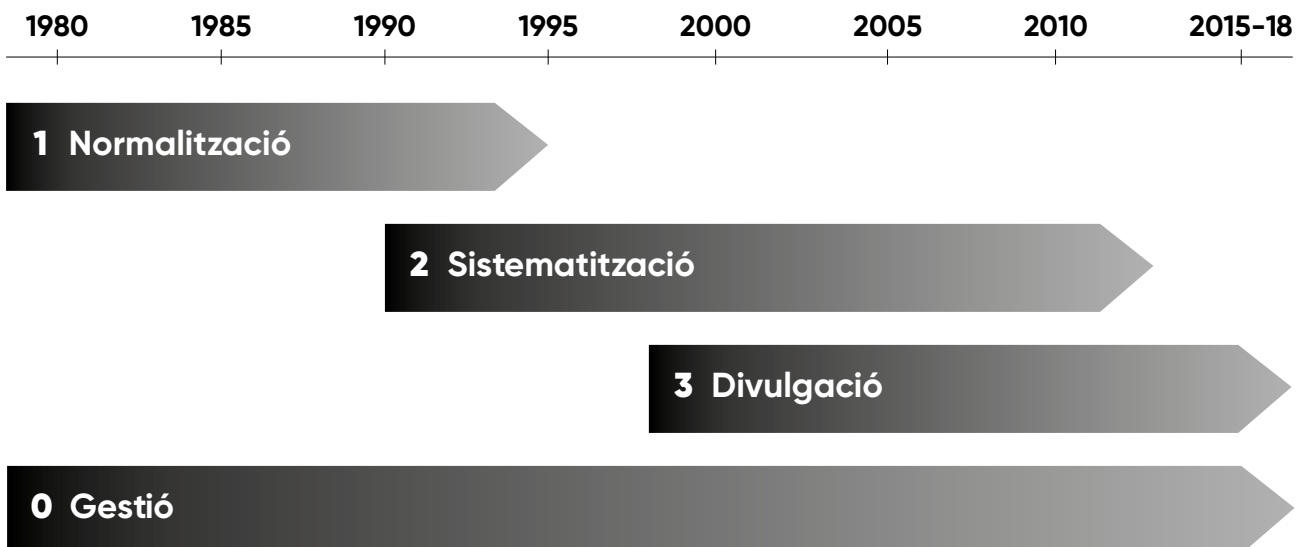
² Primer cens de Pere el Cerimoniós, s. XIV.

³ LOZANO, F. Presentació ICOS (2011).

Comparació dels nomenclàtors de Terrassa i Sabadell.

Terrassa. Gestió del nomenclàtor (1979-2018)

del nomenclàtor i els havia substituït per referències pròpies (rambla d'Ègara per *avenida del Caudillo*). Hom podria parlar de canvis qualitius i que van afectar un total de 35 vies. La segona línia d'actuació se centrava en la normalització lingüística. En aquest cas el volum de modificacions va ser molt superior, va afectar 435 vies i va incloure l'ordenació de sectors que no disposaven de nom (Barri de Sant Llorenç, que es nominà amb referències toponímiques de la muntanya de Sant Llorenç).

En paral·lel s'abordà una altra qüestió, la integració del nomenclàtor com una eina més de la gestió corporativa de l'Ajuntament. No s'ha de perdre de vista la necessitat d'integrar el conjunt de les referències territorials en una base de dades única.

Classificació per categories

Temàtiques

1 Personatges*

- 101 Polítics (inclou monarquia)
- 102 Escriptors i artistes
- 103 Científics, tècnics i professionals
- 104 Religiosos
- 105 Sants i Mares de Déu
- 106 Personatges populars
- 107 Personatges de ficció, històrics...
- 108 Propietaris i prohoms
- 109 Esportistes

2 Topònims**

- 201 Països i territoris
- 202 Poblacions
- 203 Orografia (muntanyes, valls, coves...)
- 204 Hidrografia (mars, rius, torrents, fonts...)
- 205 Cases, edificis i masies
- 206 Toponímia històrica, fantàstica i popular

3 Naturalesa

- 301 Animals
- 302 Plantes
- 303 Productes, fenòmens i elements de la naturalesa

4 Història, institucions i valors

- 401 Fets històrics
- 402 Dates històriques
- 403 Institucions
- 404 Lleis i normes
- 405 Valors
- 406 Empreses històriques

5 Activitats diverses

- 501 Activitats
- 502 Oficis
- 503 Jocs i esports
- 504 Eines

6 Característiques i situació del vial

- 601 Característiques
- 602 Ubicació i proximitat

7 Altres

- 701 Altres

* Els **personatges** es classifiquen per **sexe** (homes, dones, sense classificar –col·lectius...–) i per àmbit (local, català, espanyol –no català– i mundial).

** Els **topònims** es classifiquen per **àmbit** (local, català, espanyol –no català– i mundial).

A la vegada es formalitza la posada en marxa de la Comissió de Nomenclàtor dels Espais Públics. Es tracta d'un òrgan assessor, de caràcter consultiu, que es cuida de recollir les demandes d'espais per nominar i els noms per assignar i elaborar propostes de denominació dels nous vials de la ciutat.

D'aquesta Comissió formen part representants polítics de tots els grups, tècnics de diverses àrees municipals i altres persones vinculades a la toponímia, l'onomàstica, la llengua, la geografia i la història local.

Al llarg d'aquest període també s'ha desenvolupat una tasca de divulgació: publicació d'un llibre amb la ressenya de tots els vials de la ciutat (1995), incorporació de referències a les plaques, web del carrer amb tota la informació associada a la nomenclatura de les vies de la ciutat <http://emap.ter-rassa.cat/carrers/>.

Hom pot trobar informació sobre com funciona la Comissió, qui pot fer la proposta de noms, quins són els criteris per a l'assignació de noms, darrers decrets, llistats del nomenclàtor...

Del criteri i la gestió de la memòria pública en les places i carrers de Barcelona

Ricard Vinyes Ribas

Comissionat de Programes de Memòria de l'Ajuntament de Barcelona

La memòria és una imatge contemporània del passat. Del passat proper o llunyà, tant se val, perquè els records no estan constituïts només per experiències viscudes, sinó per experiències transmeses. La memòria que tenim procedeix també del que no hem viscut perquè la nostra imatge del passat s'ha edificat segons la relació social que mantenim amb el nostre entorn. Tot contribueix a construir les imatges del passat amb les quals sovint interpretem el que passa en la nostra vida present, sense necessitat de recórrer a la història quant a disciplina analítica que informa el saber. Jo no he viscut la guerra, ni la postguerra, però tinc una memòria de la guerra i la postguerra transmesa pel meu entorn, pares i parents, amics, veïns, botiguers i dependents del barri on vivia... I tanmateix aquesta imatge, aquesta memòria que tinc d'aquell passat, no té per què coincidir amb el que jo sé de la guerra i la postguerra com a historiador, no necessàriament. Tinc present el cambrer d'un bar de la Barceloneta —d'això fa tres o quatre anys— que duia una samarreta negra de coll rodó amb l'estampa d'un soldat austriacista cofat amb capell de tres puntes i armat amb fusell que saltava, vigorós, damunt unes pedres, i sota la imatge unes lletres blanques advertien: «1714: m'enrecordo!». L'expressivitat de la composició constitueix una petita i brillant lliçó sobre el funcionament dels records com a elements que construeixen una imatge del passat —una memòria— de fets i processos no necessàriament viscuts. Ni necessàriament certs, ni necessàriament falsos.

És aquest procés, que tant depèn de les conjuntures polítiques i culturals, el que fa dels noms de carrers i equipaments que envolten

la nostra vida una peça important del món memorial i de la interpretació que Administració i ciutadans fan del passat per expressar el que volen en el present. Per aquest motiu es produeixen en bona mesura els combats per la memòria, combats per la legitimitat: «el passat m'empara».

La transmissió és al centre dels processos socials en què es construeix la memòria. I el nom dels carrers, places i paisatges no és petit en la contribució a la imatge del passat; al capdavant expressen allò que considerem que ha de ser tingut en compte de persones, gèneres o esdeveniments. Els noms dels carrers constitueixen un espai de poder, talment com un arxiu o un museu, tota vegada que afaiçonem la imatge contemporània del passat senyalant allò que considerem exemplar perquè hi ha alguna cosa d'honorable en el nom que senyala el lloc on vivim. El seu poder resideix en el fet que transmeten un exemple, un valor, visible en l'espai públic. I presumiblement «per a sempre».

Això és el que va fer Víctor Balaguer quan proposà denominar els carrers de l'Eixample de Barcelona, senyalant en l'espai públic què era digne de ser admirat per la comunitat en biografies (Pau Claris, Roger de Llúria, Jaume Balmes...), institucions (Consell de Cent, Diputació, Corts Catalanes...), territoris d'una corona gloriosa (Aragó, Còrsega, Sardenya, Mallorca, Nàpols...) o valors que han conduït a la prosperitat de la ciutat (Marina, Comerç, Indústria...). I és el mateix ànim que va inspirar els alcaldes de la dictadura a posar noms de fets i persones vinculades a la victòria i els mètodes d'assolir-la: Victòria, 18 de juliol, Terç de Nostra Senyora de Montserrat, General Mola, Eduard Aunós...

Les ciutats evolucionen i els noms expressen els canvis d'hegemonia o domini. A «Pau Claris» se li va posar «Vía Layetana», i a «Corts Catalanes» «José Antonio Primo de Rivera». Anys després, la instauració del règim democràtic va fer canviar de bell nou els noms. En alguns casos amb força celeritat, en d'altres amb una lentitud que travessa dècades. I encara noms establerts en democràcia han canviat: el 1981, la plaça de la Victòria es convertí en plaça de Joan Carles I; però el 2017 el govern municipal considerà la conveniència de retirar aquell honor al monarca i establir el nom popular que els veïns havien donat a aquell espai des que va ser urbanitzat, i ara es diu plaça del Cinc d'Oros.

Els noms, doncs, els posem per mostrar què és admirable, què és el que ha de ser tingut en consideració, i contribueixen a fer-nos aprendre el que és bo i el que no ho és. I modelen també el gust, tota vegada que tendeixen a indicar el cànon cultural o estètic d'un moment en posar el nom d'alguna de les belles arts —a Barcelona tenim el carrer de la Pintura, al Guinardó—, d'una carena, d'un riu, d'un personatge literari —passeig de don Quixot, a les Corts— o d'un territori annexionat que es troba ben lluny, però que cal evocar perquè resulta digne d'admiració per la seva riquesa, bellesa o per la magnitud de l'esforç a obtenir-lo, perquè fins i tot potser va morir molta gent perquè fos «nostre». La presència de la cultura colonial és tremenda a les ciutats d'Europa.

Per exemple, a Barcelona tenim el carrer Riu de l'Or, al districte de Sarrià - Sant Gervasi, que fa referència a l'antiga colònia espanyola a l'Àfrica Occidental. Durant la Segona República, en aquell carrer, sense nom aleshores i amb pocs edificis, s'hi van construir cases fetes en règim cooperatiu promogut pel Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI), que aspiraven al model urbà de la ciutat jardí. Per aquest motiu al carrer se li va posar el nom de passatge del CADCI en homenatge a l'associació que des de l'inici de segle tant havia fet per la millora de les condicions laborals i socials dels treballadors del sector terciari, esdevenint una de les entitats més potents i prestigioses de Barcelona. El 1942, l'alcalde falangista Miquel Mateu i Pla va canviar-ne el nom pel de la colònia: «Río de Oro», traient de l'espai públic el record, exemple i homenatge a l'acció cooperativa. El govern municipal, els anys noranta, va catalanitzar el nom convertint *Río de Oro* en Riu de l'Or. Ara, el govern de la ciutat es planteja la possibilitat de treure el nom de la colònia africana i retornar al de la cooperativa, com a expressió de la iniciativa obrera per l'habitatge.

Aquest és un exemple interessant i didàctic, perquè explica la sensibilitat d'èpoques distintes, inclosa la por democràtica municipal a tot referent republicà durant trenta anys, i permet proposar les preguntes que es plantegen en el procediment de canvi d'un carrer a Barcelona. En efecte: és raonable un canvi? Qui estableix el motiu del canvi? Qui el decideix? Com es fa? S'esborra la història?

La iniciativa d'un canvi de nom pot procedir de qualsevol veí o veïna de Barcelona, que el proposa al districte o directament a l'Ajuntament; i pot venir del govern, és clar, o de les seves estructures territorials, els districtes, o de la institució que orienta i gestiona el canvi de noms, la Ponència del Nomenclàtor dels carrers i referències històriques de Barcelona. La Ponència és un organisme especialitzat de l'administració municipal amb la funció d'avaluar les propostes de noms de carrers que fan els ciutadans i els altres departaments municipals; en recull la informació, l'impacte que pot tenir, el valor del canvi o la innovació del nom, en fa un informe i decideix. Està presidit pel regidor en qui l'alcaldeessa delegui —ara per ara la primera tinència—, en té la vicepresidència el comissionat de Programes de Memòria i en l'actualitat disposa d'onze vocals: la regidoria de Participació i Districtes; un representant d'Ecologia, Urbanisme i Ecologia Urbana; l'Institut Municipal de Paisatge Urbà i Qualitat de Vida; el director de Serveis d'Informació de Base i Cartografia; el director d'Història, Memòria i Patrimoni; l'arxiver en cap; un representant del Centre de Normalització Lingüística; el cap del Servei del Pla de la Ciutat; un representant d'Organització Territorial, i un representant de l'Institut d'Estudis Catalans.

Sovint emergeix una qüestió: el nom dels carrers, és una qüestió del veïnat i el districte o és un assumpte que afecta tota la ciutadania? És un tema territorial o és de ciutat? La resposta és complexa, i ara per ara les propostes dels plenaries de districte són respectades, si bé no són vinculants. Però el de la participació i el seu límit és un assumpte no petit que cal equilibrar. En definitiva, ¿canviar el nom de Riu de l'Or per carrer del CADCI o de les Cases del CADCI és un assumpte de Sarrià - Sant Gervasi o de tota la ciutat? La resposta sempre genera tensions. En realitat és una resposta insegura. O incerta.

Els noms dels carrers, just perquè expressen dominis diversos, desestimen sovint la presència de noms de dones. Per exemple a Barcelona, com a altres ciutats del món, només un 7% dels noms són de dones, i encara d'aquest percentatge la majoria són noms de santes, nobles, verges i religioses, com si no hi hagués mestres, metgesses, sindicalistes o dirigents socials i veïnals, poetesses o actrius. El 43% són noms d'home, si bé a l'interior d'aquest percentatge hi ha majoria —domini— de propietaris, polítics de tradició conservadora, dignataris, eclesiàstics o militars de moltes guerres, perdudes o no. La resta de percentatge l'ocupen paisatges, flora, fauna i natura, però sobretot dates glòries per algun motiu (majoritàriament bèl·lic), efemèrides, institucions... El cert és que aquesta realitat ha anat canviant i molt, però l'equilibri segueix lluny, no només quant a la presència del gènere que constitueix la meitat de la població, sinó quant als esdeveniments o aquells processos i moviments socials, personatges i tradicions que, tot i haver estat importants en la història de la ciutat, no estan representats o no tenen una representació proporcional als seus mèrits, com són els moviments de radicalitat democràtica —per exemple, les Bullangues. Dirigents anti-feixistes i esdeveniments relatius als esforços per la democràcia tenen presència, però és mínima. ¿Com pot sentir-se partícip de la construcció de la ciutat una dirigent veïnal si no es pot reconèixer en una tradició que la ciutat no només respecta, sinó que la posa com a exemple públic? ¿Quin valor donarà la ciutadania a una mestra o jurista si no veiem que aquell esforç i actitud és valorat pel municipi, tot posant el seu nom a un carrer, perquè ens mostri que les dones han fet de manera rellevant la ciutat, contribuït a la convivència i que la seva és una actitud exemplar, generosa?

Per rectificar el desequilibri i dotar la ciutat d'una presència proporcional de persones i elements que representen valors distints als del domini històric, el govern municipal i la Ponència han anat afegint altres representacions, valors i circumstàncies, en carrers i plaques commemoratives, i quan ha estat neces-

sari els ha canviat i canviarà. Sens dubte és una decisió política, com política va ser la decisió que va establir els noms d'esclavistes, prohoms franquistes, especuladors, monarques, colònies...

Canviar aquests noms és una actitud que ha estat qualificada de revisionista, amb l'argument que és ocultar el passat. No és un bon argument, primer perquè les ciutats no són ni estàtiques ni hieràtiques, evolucionen, i els canvis ho indiquen i expressen, senyalen el passat que es vol admirar en l'instant present. Segon, perquè res és etern, els noms que avui alguns consideren que sempre hi van ser, en general en van expulsar d'altres, expressant també el canvi d'hegemonies. Tercer, si no canviéssim noms, encara tindríem un nomenclàtor falangista, gent amb les mans tacades de sang.

En cap cas es tracta de canviar el passat, senzillament perquè és impossible, sinó de triar allò que considerem exemplar i reprovar allò que l'evolució de la ciutat considera censurable, i fer-ho amb la ponderació i el consens suficient.

A l'entorn del nomenclàtor de Sabadell.

Tal com ho veig

Josep M. Benaül Berenguer

Historiador i membre de la Fundació Bosch i Cardellach

1. Quatre consideracions

Primera. Hi ha un dret cívic a la memòria i aquesta ens fa, sens dubte, més lliures i responsables. I la línia divisòria és la democràcia: en aquest sentit no hi pot haver memòria equidistant. Ara bé, la realitat important a transformar és la social i no la simbòlica. Es pot modificar la segona i deixar intacta la primera. I en tenim exemples ben contundents: jo vaig posar l'exemple de Pinochet, perdedor en la memòria i guanyador fins ara en aspectes crucials de la realitat social i econòmica de Xile. I on és prioritari guanyar? Per tant, situem en un lloc just les construccions simbòliques i de memòria i donem-hi només la importància que tenen, no més. Un altre motiu per no donar al nomenclàtor més valor del que té és considerar —i pel que he vist no tothom ho pensa així— que els noms de les vies i espais públics no tenen cap mena de poder taumatúrgic o, si ho voleu més suau, contaminador. El concepte d'excessos, que apareix en l'informe del 1983 i que es reprèn en l'*Informe-balanç* del 2017, no solament és un concepte gelatinós, en la mesura que hom hi pot veure d'una mena i un altre d'una altra, sinó que atorga —en la mesura que s'hi veuen— als noms dels carrers aquella facultat contaminadora. Seria més apropiat parlar de desequilibris.

Segona. El nostre nomenclàtor, com a construcció històrica, és el resultat dels processos que han configurat el passat dels dos segles darrers. Per raons òbvies no vaig més enrere. D'acord que el nomenclàtor no ha de ser una enciclopèdia o un museu de la història, però

això no ens ha de portar a ometre, com si no haguessin existit, els processos històrics que l'han configurat, els quals han estat prenyats —i no podia ser d'altra manera— de contradiccions. Què vull dir amb això? Doncs que en aquests dos segles, la construcció sincopada i —a parer meu— definitivament inacabada de l'Estat liberal espanyol s'ha fet en oposició a diversos moviments socials i nacionals, que han assolit menys o més força al llarg de dit procés, sobretot a partir del primer terç del segle xx. D'aquí la trajectòria convulsa del procés, l'episodi traumàtic de la Guerra Civil i la llosa de la llarga dictadura de Franco; i, naturalment, la democràcia coronada present que n'ha volgut reprendre el fil.

Si el nomenclàtor no ha de ser un museu, tampoc hem de perdre la perspectiva històrica. Sense aquesta estem condemnats a caure en el presentisme. I això consisteix a fixar el passat en el present i a pensar que hi ha realitats fixes i identitats immutables. Justament el contrari d'allò inevitable i saludable com és l'anàlisi de la història des del present. El *presentisme* és condemnar l'esclavisme de l'antic Imperi romà amb els nostres paràmetres ètics actuals. És apel·lar a posar només els noms dels càrrecs electes democràticament en el nomenclàtor sense pensar que aquí, com al nostre entorn europeu, el sufragi universal masculí és una cosa recent (1890), a banda el breu parèntesi de 1868-1874, i que l'universal total data del 1933. I naturalment no compto la falsificació del vot durant la major part de la Restauració. Aleshores què fem amb el liberalisme predemocràtic, per no anar més enrere? També és presentisme considerar la identitat catalana com a immutable. En història no hi ha immutabilitat, hi ha continuïtat i canvi. Per posar un exemple, és tan real el fet que avui la meitat de Catalunya aspira a la independència com que fa un segle i mig predominava aclaparadorament l'espanyolisme; aleshores el «patriotisme» espanyol era hegemònic a Catalunya i el «patriotisme» català —tot i els fils de memòria i de catalanitat pervivents— li estava clarament supeditat com a secundari i regional (Marfany ha dedicat gairebé un miler de pàgines a tractar-ho). Naturalment, això va començar a ser qüestionat a partir de la fi del segle xix. Allò d'abans era Catalunya —i veure-ho només com a resultat de la imposició d'un Estat opressor sobre un poble ocupat seria força inexacte— i això d'ara també. Quan Vicens Vives parlava de la voluntat de ser no al·ludia a una qualitat metafísica del país, sinó a una constatació empírica, causada diversament i expressada diferentment en contextos determinats al llarg dels segles. El *presentisme*, per posar un altre exemple, seria culpar l'escocès James Watt (1736-1819) —aquí vam dedicar un carrer a Blasco de Garay, indemostrable constructor d'un vaixell a vapor— dels estralls que avui produeix el consum massiu de combustibles fòssils. En resum, el *presentisme* és considerar alternatives existents avui en un passat en què simplement no hi eren.

En aquest procés històric les contradiccions no han estat només seqüencials —és a dir, efectes de causes precedents— sinó que en molts casos també han estat simultànies. Baixem a casa i al nomenclàtor. La primera acció del nostre Ajuntament (1 de setembre de 1855), compost de burgesos liberals, *ergo* espanyolistes, de nomenar els carrers amb personalitats polítiques —moltes d'elles màrtirs històrics— del liberalisme es va fer simultàniament a la repressió de la primera vaga general a Catalunya, que tingué lloc a totes les contrades industrials del 2 al 9 de juliol de 1855. A Sabadell, la Milícia Nacional fou usada moderadament contra la vaga (tasques de vigilància i dispersió d'una manifestació amb la bandera roja el dia 5). Cinc dirigents obrers foren deportats a Sevilla i Còrdova i altres tres empresonats a Cartagena i València; i —com a tota la resta del país— les societats obreres, suprimides. El 12 d'agost, l'Ajuntament acordava anar a veure el governador civil i el capità general per tractar de la depuració de la Milícia, de la qual finalment foren expulsats 87 membres, gairebé tots obrers tèxtils. I l'1 de setembre de 1855, el mateix dia que s'aprovava el nomenclàtor, s'acordava que l'endemà es farien eleccions a tres companyies de la Milícia depurades. Gairebé un any després, el juliol de 1856, la Milícia sortiria a combatre —uns milicians amb reluctància i altres amb complaença— contra l'exèrcit defensor del cop del general O'Donnell i els moderats contra Espartero.

El 1937 es va recuperar el nom del més destacat d'aquells obrers deportats el 1855: el carrer de Sant Domènec a la Creu Alta va passar a ser de Domènec Tort; i també es va canviar el carrer del pare Clerch pel de Josep Castanyer, Castañé en la grafia castellanitzada de l'època, un dels dirigents de la Societat de Teixidors de Llana el 1855 i fundador després de l'escola nocturna del Casino Catalán Industrial. Un exemple de com la memòria col·lectiva funcionava (Miquel Carreras no relata res de la vaga ni dels dirigents obrers) pels camins ignots de memòries individuals. A un historiador tan eminent com Josep Fontana només l'interessava aquesta transmissió de la memòria col·lectiva, per ell diferent de la històrica.¹ El 1937 es van respectar els noms de totes les figures històriques liberals i també —amb només dues excepcions, contrapesades per la incorporació de Pere Bulbena— els dels nostres fabricants vuitcentistes (Turull, Casanovas, Duran *e tutti quanti*). Voleu més contradiccions encara? Tot plegat és allò que no podem obviar de la història del nomenclàtor.

És clar que jo —per dir algú— podria proposar una depuració del nomenclàtor en sentit obrerista revolucionari anarquista o comunista, tant se val; des d'aquesta òptica caldria eliminar tots els noms liberals, repressors i tots els noms dels burgesos que en un sentit o altre encarnaven el liberalisme antiobrer, cosa que no van fer els fleumes del 1937. I, de rebot, també s'hauria d'eliminar la mitologia liberal d'aquells burgesos. Si fos un independentista de corda depuradora, creient convençut que la construcció de l'Estat propi exigeix l'eliminació dels noms contaminadors d'espanyolisme, doncs el resultat seria equivalent des d'un altre vessant: fora literats, topònims, polítics... espanyols. Una postura que en el fons reflecteix una manca d'autoestima de la nostra cultura, de la nostra capacitat d'integració, de la nostra força... ¿És que si un dia fóssim independents en el nomenclàtor no podríem aguantar els noms evocadors d'un passat en el qual no ho érem, però que també fou el nostre? En ambdós casos, la patologia obsessiva comporta un cert deliri «negacionista», que acompanya una creença taumatúrgica en el nomenclàtor. Si fos així, els veïns catòlics del barri de Poble Nou haurien de tenir uns indicadors de religiositat molt superiors a la mitjana de la ciutat, atès que els carrers estan dedicats gairebé tots a verges i llocs de culte. Encara espero que es demostrï. Cosa ben diferent és eliminar de tot aquell passat els pocs noms ominosos o infames que encara restin al nomenclàtor.

Tercera. A partir de l'anterior, considero que cal distingir, d'una banda, els processos graduals de construcció del nomenclàtor, que tenen un indiscutible biaix ideològic (també d'espanyolisme, peça central de la construcció de l'Estat liberal), però que culminen en un cert efecte d'assaonament i d'arrelament. D'altra banda, hi ha els moments de febrada purificadora, originats en ruptures extremadament violentes de l'*statu quo*. Aquesta distinció ens pot ajudar a establir allò que és inacceptable per a una lliure convivència democràtica, incloent-hi evidentment en aquesta el dret a la lliure autodeterminació nacional. I es comprovarà que els casos de naturalesa inacceptable són faves comptades, a no ser que comencem a complicar-nos la vida amb llistes d'excessos de qualsevol gènere.

Quarta. L'aplicació de l'article 15 de la Llei de Memòria Històrica s'ha de fer de manera ajustada. Això no és senzill, atès que la redacció de l'article és extremadament succinta. Diu que s'ha d'eliminar tot allò que signifiqui «exaltació, personal o col·lectiva, del sollevament militar, de la Guerra Civil i de la repressió de la Dictadura». *Exaltació i només tres aspectes*. No en diu d'altres: especulació en el mercat negre o urbanística, tràfic de divises, explotació laboral, evasió fiscal, favoritisme polític... Si fem cas de les tres accepcions del verb exaltar del Diccionari de la RAE, llengua original de la llei, hem d'obviar el primer significat, que fou aplicat directament al mateix Franco: «*Elevar a alguien o algo a gran auge o dignidad*». En recordança de l'1 d'octubre de 1936, en aquesta data se celebrava el día del Caudillo o de la «*Exaltación de Fran-*

¹ Entrevista a *Lligall*, 36 (2014), pàg. 150–151.

co a la Jefatura del Estado». Crec que el redactor del text de la Llei del 2007 usava sobretot el segon significat: «*Realzar el mérito o las circunstancias de alguien*»; significat aplicable a totes les personalitats del nomenclàtor, a les quals s'enalteix indiscutiblement mitjançant la placa corresponent. En casos molt obvis és evident que aquest realçament també podia donar lloc al tercer significat d'exaltació: «*Avivar o aumentar un sentimiento o pasión*», el sentiment o la passió dels fets del sollevament, la Guerra Civil i la repressió. Indiscutiblement això succeïa en bona part del nomenclàtor franquista, suprimit a partir del 1979, perquè alhora que enaltia mantenia el foc encès.

Tret d'aquests casos indiscutibles, eliminats des de fa molts anys, la qüestió és en quins altres el reconeixement de mèrits d'altres personatges comporta l'exaltació d'un o més dels tres aspectes de l'article 15. Davant això, hi veig dues accions alternatives. La primera és establir quines plaques denoten exaltació i en quin grau ho fan. Si es corresponen exactament al redactat de l'article, aleshores s'ha d'activar el mecanisme automàtic d'eliminació. La segona alternativa afectaria casos on l'exaltació d'un o més dels tres supòsits no és clara, és indirecta, i no resulta prou explícita; a més, potser afectaria també persones, de les quals coneixem una conducta que no va agreujar el funcionament del sistema repressiu sinó que fins i tot el va temperar. Encara que d'això la Llei no diu res, ¿en aquests casos no hauríem de posar en la balança elements de contrapès en un o altre sentit? ¿I quin hauria de ser l'abast de dits contrapesos? Si ens cenyim només a l'article 15, haurien de ser contrapesos als tres fets, l'exaltació dels quals és execrable i no ajustada a llei. Per tant: *sollevament militar, Guerra Civil i repressió*. No interessa res més, si ens cenyim a la Llei i no decidim una altra cosa. En qualsevol cas, l'activació de contrapesos implicaria considerar, en el cas de les persones, les biografies respectives. I aleshores hi ha una exigència ineludible: si s'analitza el passat, tant si es fa referència a persones com a sistemes, no es pot prescindir del rigor històric.

2. Etapes i sentit de la construcció històrica del nomenclàtor sabadellenc

Com ja he argumentat abans, si el nomenclàtor és una construcció històrica, l'anàlisi ens permet dues coses: establir les seqüències del procés i donar-li sentit, és a dir, perioditzar i interpretar.

Les etapes en la construcció del nostre nomenclàtor serien aquestes:

2.1. El llegat preindustrial i de la primera meitat del vuit-cents: toponímia, religiositat i propietaris de terrenys o de primeres construccions.

2.2. La construcció liberal del nomenclàtor, 1855-1936. Hi ha una continuïtat demostrable, en la mesura que ni la dictadura primoriverista ni la Segona República van trencar el fil traçat des del 1855. En aquest fil ininterromput podem trobar diverses fites:

1 de setembre de 1855: màrtirs i personalitats del liberalisme, que ja he comentat, més algun sant i algun topònim.

18 d'agost de 1864: l'eixample del pla Molina i nova necessitat de noms. Els criteris són tres: fets gloriosos de la nació (Espanya); personatges cèlebres en la història de Catalunya o d'Espanya; fills distingits de Sabadell.

4 d'octubre de 1868: La Torre i altres noms que no van sobreviure al Sexenni. Aquí convé destacar com la ineptitud del funcionari de torn o la tradició popular, o potser ambdues sumades, han donat lloc a un nom enormement popular, però inexistent, perquè el Duc de la Torre s'ha convertit simplement en Latorre, i ja ningú no es recorda que el 1862 Isabel II havia concedit aquest títol nobiliari a Francisco Serrano Domínguez, el *general bonito*. Un nom tan arrelat, que si en lloc de Gran Via hi hagués un passeig mereixeria el nom de Rambleta Latorre, amb la qual cosa uniríem els dos noms d'arrelament popular.

El 25 d'abril de 1874 a iniciativa del Centre Industrial, aleshores la patronal tèxtil, es van posar els primers noms d'industrials (Josep Duran i Sors, Pere Turull Sallent i Antoni Casanovas). L'argument del Centre era que «*Sabadell, que es la primera colonia industrial de Catalunya, debe su gloria a los padres de la generación actual; y esto nada tiene de extraño por cuanto el desarrollo de nuestras manufacturas data de tan solo unos cincuenta años*». El reconeixement al talent empresarial, a l'ús creatiu del capital, ometia indiscutiblement el paper dels obrers, el col·lectiu anònim que aleshores treballava amb salaris de subsistència. Aquí i arreu era així. Els noms a empresaris s'ampliaren el 4 de setembre de 1884. Aquell biaix s'ha equilibrat força, no sé si prou, amb noms de dirigents obrers després del 1979.

La memòria del Pla Pasqual del 1886 ens permet oferir un primer panorama dels noms de carrers i vies en les tres primeres dècades de nomenclàtor liberal. En el «*casco antiguo*», que inclou en el text de Pascual el nucli antic i el primer eixample (eix Rambla i parcialment a l'esquerra de la Via Massagué), hi havia un total de 117 carrers i places, dels quals 22 portaven noms no sabadellencs i no catalans (18,8%). Als nous eixamples, previstos pel pla, hi havia 77 carrers i cinc places; aquestes no tenien nom, mentre que dels 77 carrers, només 14 (18,2%) no eren noms sabadellencs o catalans (persones i topònims).

Entre 1902 i 1918 hi ha l'impacte de l'annexió de la Creu Alta el 1905, que va comportar repeticions que calia solucionar. Aquests anys, a la ciutat es van posar noms de personalitats locals: Joan Plans, Joan Fontanet, Dr. Puig, Mateu Brujas, Gambús, Batllell, Advocat Cirera, Pare Sallarès, Tomàs Viladot, Mestre Rius; després, de personalitats catalanes: Pi i Margall, Verdaguer, Guimerà, Fortuny, Joan Maragall... Alguna de relleu internacional: Zamenhof; i finalment, els noms associats a la I Guerra Mundial: Bèlgica, Granados, 11 de novembre...

1926: la necessitat de nomenar els carrers nous del Pla Renom-Manich i de la urbanització de Can Rull. L'Ajuntament de la dictadura de Primo de Rivera tingué dues cares. La més important fou la de mantenir la continuïtat liberal i àdhuc catalanista a l'hora de nomenar les vies dels eixamples. Hi hagué uns tempejos inicials, que alarmaren els republicans. El 14 de juny de 1924, el setmanari republicà d'esquerres titulava: «El perill d'un greu atemptat a la consciència liberal de Sabadell».² Però la setmana següent donava la notícia que l'alcalde Relat havia rebut els republicans del Círcol i que els havia promès que respectaria els noms liberals, adjectiu que aquí s'ha d'entendre en un sentit ampli.³ Fos com fos, no hi ha rastre de la qüestió a les actes del Ple o de la Comissió Permanent, però gràcies a la premsa sabem que l'Ajuntament delegà la confecció del nomenclàtor a Joan Torras Serra, cap de la Secció de Foment, un funcionari republicà federal i espiritista.⁴ I així va sortir el nomenclàtor del 1926, sorprenent si tenim en compte la ideologia pupina de l'Ajuntament. Certament que Torras va col·locar alguns noms de l'imaginari heroic i literari espanyol, però en quantitat van guanyar els equivalents catalans i locals a molta distància. El document de Torras és «Nomenclàtor general de las calles, plazas y paseos de esta Ciudad» (inclou també els de Can Rull).⁵

L'altra cara, limitada i efímera, fou que els *pupins* no es pogueren estar d'una petita traca final en el nomenclàtor, amb alguns precedents del 1926 (carrers Alfons XIII, Papa Pius XI) i el 1927 (plaça del General Primo de Rivera). El 1928 la traca consistí a canviar els noms de carrers i d'una plaça en honor de quatre personalitats del sistema: Comte del Montseny, General Barrera, General Milans del Bosch i plaça de Martínez Anido. Els mateixos dies, potser per camuflar els enaltiments anteriors, també van fer canvis per honorar tres metges: Dr. Xercavins, Metge Mir i un sorprès catedràtic d'anatomia, Riera Villaret, que només

² *L'Avenir*, 194, 14 de juny de 1924, pàg. 1.

³ *L'Avenir*, 195, 21 de juny de 1924, pàg. 2.

⁴ *Revista de Sabadell*, 21 de novembre de 1926, pàg. 4.

⁵ AHS, AMH Governació, Expedients 1926, 124 (AMH 2163/11).

havia viscut tres anys a Sabadell, on la seva família només hi havia estat un total de sis, i que escrivia: «*Mis recuerdos de Sabadell son nulos*»; i també un filòleg obscur: el Dr. Agustí Crehueras, aquest a proposta de l'arxiver. El 1929 hi afegiren el nom de Maria Cristina al carrer Unió. Bona part d'aquesta traca fou desmuntada per l'ajuntament del 1930, durant la «dictablanda» de Berenguer, que suprimí els noms de Primo de Rivera, Martínez Anido, General Barrera, Milans del Bosch i Comte del Montseny, restituint els noms anteriors —a proposta dels regidors Ramon Albareda Masip (carlí) i Valentí Gorina Comadran (Lliga Regionalista) al Ple de l'Ajuntament del 27 de febrer de 1930, la CP ho acorda el 14 de març de 1930—, i seguidament pel de la República, que eliminà Maria Cristina i Alfons XIII.

L'Ajuntament republicà va fer pocs canvis el 1931 i comptats el 1934. Aquí cal tenir en compte una advertència assenyada de Joan Sallarès Castells el 1931, arran dels primers canvis de noms. En ella fa aquestes dues reflexions: «El canvi de noms, quan aquests han pres «carta de naturalesa», és a dir, quan ja s'han fet matèria ciutadana, mai no ha dut a cap resultat positiu i no és sinó un atac al Dret públic». No li plaïa la substitució de Plaça Major per Plaça Galán i García Hernández, nom que trobava massa llarg. Considerava que els carrers que conflüen al Mercat no formaven una plaça, atès que allí continuaven amb la numeració respectiva i, per tant, no tenia sentit nomenar l'indret com a Plaça del 14 d'abril. Era partidari de retornar al carrer Unió i a la Plaça Marquilles, un cop suprimits els noms posats a la fi de la dictadura. Només li van fer cas en no posar el nom de Salvador Seguí a una plaça davant l'Escorxador, lloc de molt mal gust en tractar-se d'un assassinat. I no era un opositor qui els ho deia, sinó un ferm partidari de la República i aviat destacat col·laborador de la Comissió de Cultura. I el 1939 en patí les conseqüències. Però no s'estava de dir-ho als seus: «Podem observar que les vies dels grans pobles antics tenien, i encara tenen avui, noms particulars ben eloqüents i ben assaonats de grandesa, aquella grandesa que els segles no han estat suficients a esborrar. Tot el que ara es fa [nota meva: després del 14 d'abril], regularment no és sinó l'entronització de petits ídols i en aquest aspecte convinguem que hi ha una fallida política de la democràcia i la revolució».⁶ Tanmateix, es van canviar pocs noms el 1931 (Alfons XIII, Plaça Major, Unió i Plaça Marquilles);⁷ i altres pocs noms més el 1934 (Gràcia, Papa Pius XI, Cardona, Plaça de l'Àngel, Luisa Fernanda). Per tant, durant la República hi hagué continuïtat amb relació al passat, amb nous noms catalanistes, obreristes i algun militar i escriptor espanyol.

Tot plegat ens ha permès perioditzar la construcció liberal o liberal-democràtica, si voleu, del nomenclàtor entre 1855 i 1936. En ell es combinaven noms del llegat preindustrial, liberals espanyols, uns pocs literats i artistes espanyols, personalitats locals amb protagonisme destacat dels burgesos vuitcentistes, alguna personalitat estrangera de relleu, moltes personalitats històriques i literàries catalanes, alguns polítics republicans, topònims (molt pocs espanyols) i la resposta local a esdeveniments europeus (I Guerra Mundial).

2.3. Dues ruptures violentes de l'*statu quo* i grans febrades de canvi: l'efímer episodi revolucionari del 1936-1937 i la duradora allau del primer franquisme, que arrasa un segle de nomenclàtor, inclosa bona part del de l'etapa primoriverista. Tots dos són exemples, en sentits òbviament oposats, de la creença en el valor taumatúrgic del nomenclàtor. El del franquisme, particularment durador. El 27 maig de 1939 s'hi va posar la gran trilogia (Franco, José Antonio i Calvo Sotelo) i alguns afegits (Ejército Español, Mola, Navarra, Castilla i Alcázar de Toledo) i la resta de noms van retornar a la data del 12 d'abril, però els nous edils franquistes estaven decidits a esborrar cent anys de nomenclàtor, «*cien años en que unos por malicia cierta, por*

⁶ SALLARÈS, Joan, «A l'Ajuntament de Sabadell i a la seva Comissió de Cultura», *El Federal*, 58, 20 de juny de 1931, pàg. 2.

⁷ AHS, AMH, Governació 1931. AMH 2262/4: «Canvi de nom de varis carrers».

negligencia otros y por nefasta simpatía, no pocos, han permitido, tolerado y pretender [sic] consagrar nombres y denominaciones que a la postre, después de una dura y sangrienta prueba se ha convenido que eran un letal desplazamiento en el camino, único, de la salvación de España». A la fi del 1939 s'executà la gran purga. Fins i tot Marcet, de qui en parlarem inevitablement, que aleshores no formava part del consistori, expressà en les seves memòries una visió crítica, alhora que constatava la duradora manca d'esmena, cosa que ell tampoc va fer: *«Se sobrepasó la medida y desaparecieron algunos nombres de honda tradición y raigambre popular que, por otra parte, no tenían significación política alguna, y todavía hoy subsiste el error».*

2.4. El franquisme va durar tant que, sense deixar de ser dictadura, s'hi poden distingir determinades etapes al llarg del règim; indiscutibles en el camp econòmic, però també apreciables en el camp polític. En el nomenclàtor local, és evident que no fou el mateix l'arrasament del 1939 que els noms donats als nous carrers i vials sorgits de l'expansió suburbial. Els criteris de denominació en general tenen un altre to. En primer lloc les sèries especialitzades per barris del 1955: muntanyes (Ca n'Oriac); països americans, illes i colònies (Merinals); monestirs i verges (Poble Nou); topònims fluvials i llacs (Torre-romeu). L'absorció de la Creu de Barberà el 1959 (amb noms repetits a Sabadell: Colón, Sant Antoni, Verdaguer, Ferran el Catòlic, La Paz...) també va obligar a fer canvis. Els noms d'autors llatins de la zona de Via Alexandra: 9 de desembre de 1965. Algun acord més cap al final del franquisme: 27 de febrer de 1975. Els perpetradors de tot plegat foren la conjunció dels Serveis d'Estadística, Oficina Tècnica Municipal i Arxiu. I aquí no hem fet cap recerca documental per esbrinar com van arribar a aquelles decisions.

2.5. Finalment, la darrera etapa, abans del present, és la restitució democràtica a partir del 1979. Una valoració apressada mostra que amb molta celeritat es va eliminar tota la infàmia del nomenclàtor franquista, es va procedir a la normalització lingüística i es va equilibrar amb referents culturals omesos durant els quaranta anys precedents. El balanç és positiu, però també es van malmetre oportunitats, com restaurar alguns noms de personalitats liberals o el carrer II de novembre, una veritable singularitat històrica sabadellenca.

3. Criteris de modificacions

Els carrers estan sobre el territori i sovint construïts en llocs que ja tenien noms abans de la urbanització. Recuperar l'antiga toponímia local ha de ser un criteri a tenir en compte, tal com emfasitzava Andreu Castells el 1977.

Pel que fa a les supressions, delimitar i raonar convenientment les inacceptables faves comptades. Si ens limitem a l'aplicació de la Llei de Memòria Històrica, comptadíssimes, perquè només afecta la Guerra Civil i la dictadura de Franco. Si cerquem altres noms infames, també són faves comptades.

Els noms de literats i d'artistes han de ser considerats per la vàlua de la seva obra, amb independència de la llengua i dels seus posicionaments polítics i ideològics.

En les noves denominacions caldria prioritzar els equilibris amb relació a les inèrcies del passat, per exemple en temes de gènere, però sempre amb noms rellevants. Igualment es podria recuperar algun nom eliminat el 1939. I sobretot cal defugir els «petits ídols» (expressió que manllevo de Joan Sallarès), personalitats de fireta amb independència de si són o no nostrades, de si són poc o molt radicals, del gènere... Tenim a la nostra disposició moltes figures de relleu, amb diverses connotacions positives, que ens estalvien el ridícul.

No torturem la llengua en nom de la ignorància revestida d'ideologia, com ja hem fet amb el genèric de gènere masculí a la plaça dels Avis. Una condició bàsica del llenguatge és l'economia: dir el màxim amb

el mínim. D'altra banda, si pensem que canviant o sumant gèneres gramaticals avancem en la igualtat de gènere, aleshores potser que ens fem mirar aquest deliri, a no ser que algú em demostrï que soc jo qui delira. El llenguatge, com tota construcció humana, té evidentment connotacions socials i ideològiques. I aquí sí que s'han aconseguit canvis positius innegables. En les seves memòries, Alexandre Cirici, un catalanista progressista, quan parla dels locals del barri xinès de Barcelona dels anys trenta, en descriu un on anaven, en paraules seves, els «invertits». Això ho va escriure el 1972. Ara ja no ho escriuria ningú o gairebé. Ara bé, el llenguatge també té una construcció interna. En italià *latte* és masculí i en català *llet*, femení; *pesca*, femení i *préssec*, masculí. Quin dels dos és masculista? En les memòries citades, Cirici explica que va tenir un professor de matemàtiques, a la Universitat del 1931, que s'havia inventat el sistema duodecimal en lloc del decimal, perquè en el darrer només es podia dividir per 5 o 2 per aconseguir un nombre enter, i en el primer per 6, 4, 3 i 2. No cal que expliquem la fi que va tenir, oi? Un manament, doncs, és no torturar el llenguatge.

Deixar per al final i amb tranquil·litat la substitució de noms irrellevants per altres que en són més mereixedors. És clar que n'hi ha d'irrellevants i que poden ser substituïts: Blasco de Garay, Paco Mutlló, Nadal (del 25 de desembre), Concha Espina... Fem-ho, però, sense dramatitzar, oblidem-nos de l'èpica i de les hipèrboles, i sospesem també els costos (l'arrelament o la funcionalitat del nom existent).

El millor és centrar-se en el que és més fàcil: les duplicitats (una cosa bona de l'*Informe-balanç*) i en els casos innocus (vies o espais sense numeració).

No perdre de vista que hi ha coses molt més importants, sense sortir de l'àmbit cultural, i que la importància efectiva del nomenclàtor és molt relativa. Personalment no penso esforçar-m'hi més, perquè la memòria m'interessa, però no és el meu negoci. I compte amb els professionals de la memòria i de les polítiques de memòria. Com tots els professionals, també desenvolupen interessos propis o de part. Per tant, la ciutadania ha d'estar críticament atenta.

L'oblit és una forma de complicitat amb el feixisme

Jordi Serrano i Blanquer

Historiador. Rector de la
Universitat Progressista d'Estiu
de Catalunya

*...els camps devastats no són estèrils
i jo, que callo entre silencis, parlaré*

Joaquim AMAT-PINIELLA,
Cambra fosca, Mauthausen, 1940¹

1. Reflexions entorn de la memòria històrica

El debat sobre el nomenclàtor sabadellenc no és en realitat un debat sobre el nomenclàtor, sinó un debat sobre quin model de memòria històrica tenim i com aquest model es reflecteix al nomenclàtor. No és tampoc un debat entre historiadors, és fonamentalment un debat sobre l'ètica civil republicana. Per què recuperar memòria? Quan en determinats sectors socials es diu que millor no recuperar la memòria de l'oposició, es parteix o bé de la ignorància o bé de la mala fe. Durant 40 anys ens van estar martellejant amb la història dels vencedors, i quan l'any 1977 es va poder recuperar la memòria democràtica no es va fer. El procés polític que va portar a la democràcia no va permetre saldar tots els comptes pendents amb el passat. La reflexió i el debat sobre la memòria no són en aquest sentit un recurs retòric.

¹ AMAT-PINIELLA, J. *Les llunyanies, poemes de l'exili*. Columna-L'Albí, 1999. Edició a cura de David Serrano.

Les memòries i els seus valors ens permeten establir uns llindars ètics sobre el passat que són els que projectem cap al present i cap al futur.²

M'ha fet molta gràcia veure els canvis de noms que es realitzaren en l'etapa revolucionària del 1936-39: Advocat Cirera per ir de Maig, Calderón per Rafael Campalans, Convent per Ferrer i Guàrdia, Escola Pia per Escola Nova, Marquès de Comillas per Frederic Engels, Pare Francesc Sallarès per Leo Tolstoi, Sant Cugat per Durruti, Sant Miquel per Josep Miquel Clapés (gran dirigent sindical i maçó sabadellenc), Tres Creus per Carles Marx, Via Massagué per Mateu Morral. No sé si algun dia aconseguirem ser tan avançats com ho eren aquells que ens van precedir. Com va dir Toni Domènech en unes jornades de la UPEC, «no es pot mirar el passat amb condescendència». Que si estudiem les esteles traçades dels que ens han precedit ens hauríem d'adonar que «eren més intel·ligents que nosaltres i molt més cultes que nosaltres».

2. El cas Marçet com a marc

Hi havia molta gent que esperava molt d'aquest govern pel que fa a la memòria històrica. Un relleu generacional ha capgirat la ciutat, i això també generava moltes il·lusions. Esperàvem més pel que fa a la recuperació de la memòria històrica. S'ha actuat tard i malament. La reacció d'amplis sectors culturals de la ciutat també és criticable. Anem a pams. Una nova generació podia, havia d'anar més enllà, pel que fa a la recuperació del fil de la història republicana a la ciutat. S'ha canviat el carrer d'Alfons XIII pel de la República amb encert. Es va treure l'ignominiós monòlit de Marçet de la plaça del mateix nom, però s'havia d'haver aprofitat el moment per canviar el nom de la plaça. El desgast hauria estat el mateix. Es va perdre una bona oportunitat. La reacció que hi va haver va esporuguir l'equip de govern municipal fins ara, cosa que ha fet que encara no tinguem una proposta. Després hi ha gent que diu que no hi ha por a la ciutat...

La tesi que defenso és que cal treure ja els noms més evidents del franquisme. S'havia d'haver fet el 1979. Però si ens centrem en l'actualitat, s'hauria pogut fer els primers sis mesos de mandat. Què hem après del debat sobre la retirada del monòlit de José Mª Marçet? Doncs que en aquesta ciutat encara hi ha massa gent que defensa el seu llegat feixista i que massa gent no entén de què estem discutint en realitat. Anem pel primer cas. La Fundació Bosch i Cardellach (FBC) va sortir a la palestra criticant la iniciativa municipal de treure el monòlit. El comunicat de la FBC és potser una de les pàgines més tristes de la trajectòria de l'entitat en democràcia. El comunicat de la FBC diu: «Que prèviament a qualsevol actuació de modificació del nomenclàtor de carrers, places, espais i equipaments municipals, cal establir uns criteris que no poden menystenir les persones, esdeveniments o d'altres circumstàncies que relacionen la història local amb el context polític, econòmic i social de cada moment». Tenen raó, però el feixisme és el feixisme, per més contextualitzacions que es facin. Continua el comunicat: «Ras i curt, cal enriquir l'aplicabilitat de la Llei de Memòria Històrica del Congrés de Diputats i del Parlament de Catalunya amb els matisos i circumstàncies del nostre passat. Retorçar les paraules té l'inconvenient que es poden mal interpretar». Quins «matisos i circumstàncies» han de fer que dediquem una plaça a un alcalde franquista? Continua: «Arran de la retirada, el proppassat divendres 12 de maig, del monòlit dedicat a qui fou alcalde de la ciutat José Mª Marçet i de l'anunci de l'endegament d'un pla de Memòria Històrica local —que preveu l'eventual canvi de denominació de la plaça que porta el seu nom i la del seu successor Antoni Llonch i d'altres carrers—, la Fundació Bosch i Cardellach expressa...». Si un jove llegeix el comunicat de la FBC i no coneix la història potser es pot pensar que es vol treure el monument i el nom d'una plaça a un alcalde de dretes escollit democràticament l'any 1942! La frase final del comunicat fa estremir: «Tanmateix el

² Hem desenvolupat més aquestes idees a DOMÈNECH, Xavier i SERRANO, Jordi. *Memòria del futur. Dels passats perduts als futurs possibles*. Memòria del Futur, Barcelona, 2011. Es pot consultar a https://www.memoriadelfutur.org/publicacions/declaracio_de_principis.pdf

‘liquidacionisme’ ens porta a un espai públic gens representatiu d’un passat que és fruit de contribucions diverses i àdhuc antagoniques».

Del que es tracta és d’acabar d’una vegada la transició democràtica i optar sense embuts pels principis de la democràcia i la llibertat. Es tracta de liquidar, és clar, qualsevol rèmora del feixisme a l’espai públic local. A Alemanya la posició de la FBC no seria possible. José Mª Marcet, per altra banda, es refereix despectivament a la gent de la FBC del seu inici, en la típica actitud antiintel·lectual i de rebuig a la cultura pròpia del feixisme. Escric «feixisme» conscientment; al final a Sabadell hi va haver milícies antifeixistes, comitès antifeixistes i hi ha gent que diu que no hi va haver feixisme. Marcet es refereix als intel·lectuals com a «*elementos fracasados profesionalmente*», «*hijos de papá*», «*seguían alimentando sus vicios y comodidades (...) por todo ello tuve especial interés en agrupar todo lo aprovechable que había quedado. Y así, en el nacimiento de la institución Bosch y Cardellach (...) me cupo una destacable intervención*». Es refereix al fet que se’ls coneixia com a «pocs i garbellats» (literalment, «*pocos y pasados por el tamiz*», franquista es pot deduir). No sé, doncs, per què tanta fascinació per un personatge que en realitat odiava la cultura (amb poques excepcions, com la de Miquel Crusafont).³

Hi hauria a Alemanya, Itàlia o França una plaça amb el nom d’un alcalde feixista? La resposta és senzilla: no. D’entrada no sembla que un home amb l’atribut de ser durant vint anys alcalde de Sabadell impositat a la força pel *generalísimo* mereixi altra cosa que reprovació i no precisament una plaça a la ciutat. Que va salvar dos jueus? És cert, jo mateix he documentat altres casos d’aquest estil. Ara bé, a menys de cent metres del seu despatx es torturava de forma salvatge durant els vint anys que ell va ser alcalde. Que ningú pretengui reduir aquest debat a un debat històric. Aquest és un debat d’història viva, és a dir, polític i ètic. Les persones escriuen amb tinta indeleble.

Anem a analitzar cinc arguments.

1r argument. El dia 21 de gener de 1942 va ser afusellat el jove sabadellenc Jaume Girabau. El seu delictes: voler organitzar la resistència. Al cap de justament sis dies, José Mª Marcet va organitzar un impressionant homenatge a qui en va ordenar l’execució, Francisco Franco (27-I-1942), en un acte d’exaltació d’estil nazi-feixista.

2n argument. Josep Xinxó, l’home que ajuda a reconstruir el PSUC anomenat de l’interior, explica com la nit del 26 gener de 1942, el dia abans de la visita de Franco a la ciutat, el van a anar a buscar, junt amb desenes de sabadellencs, i el van detenir justament a la pedra dels Eucaliptus, on es porta els morts! És un detall òbviament silenciats en el relat «oficial» de Marcet i que massa gent dona per bo: «*Movilicé personalmente todos los recursos y conseguí montar una organización perfecta y tan excelentemente sincronizada que, pese a su complejidad, no falló un solo detalle*». Evidentment en el pla devia ser el de detenir sabadellencs a la pedra.⁴

3r argument. Josep Rosas, sindicalista sabadellenc exiliat des del 1939, explica com l’any 1959 —vint anys després— fa gestions per tornar i encara utilitzen un cas pendent —i totalment aliè a la seva persona— per impedir-li el retorn. Arriba fins i tot a entrar en vaixell al port de Barcelona i no el deixen baixar. Un amic s’interessa per ell davant de José Mª Marcet, l’alcalde respon: «Ah..., aquests no els hi volem». Va morir a l’exili enyorant la ciutat sense poder tornar-hi. Amb tot, Rosas explica millor que ningú la forma com els resistents afronten el paorós conflicte: «Els acusats de fets imaginaris tenen molta més capacitat de pietat indulgent per perdonar ofenses, que els tocats d’hipocresia cristiana dedicats a difamar». ⁵ Vaig tenir l’oportunitat de dinar amb els descendents de Rosas l’any 2011, la seva neta i el besnet amb la dona.

³ MARCET, José M. *Mi ciudad y yo*. Barcelona, 1963, pàg. 115-119.

⁴ SERRANO, Jordi. *Josep Xinxó i les JSUC de Sabadell*. Editorial Mediterrània, Cerdanyola, pàg. 21.

⁵ ROSAS, Josep. *El ciutadà desconegut. Del Llobregat al Mapocho*. AHS, Sabadell, 2005.

Aquell dia vam poder veure un Sabadell que podia haver existit i va ser anorreat per uns feixistes que van fer un cop d'estat. Una família que fora sabadellenca i que òbviament està totalment afectada encara avui, per la negativa de Marcet a fer possible el seu retorn.

4t argument. Avenir Marcè, un home d'ERC i fill del darrer alcalde escollit democràticament abans del cop d'estat feixista, explica que després d'haver-se passat vuit anys lluny de Sabadell a l'exili i a la presó, la pressió dels feixistes locals li va impedir continuar donant classes a l'acadèmia Cots. Ha de tornar a l'exili de França, on va morir.⁶

5è argument. Mentre tot això succeïa, mentre morien 40 sabadellencs a camps de concentració nazis, visitaven la ciutat Hans Thomsen —cap nacionalsocialista— i Detlev Ehlers —cap nacional de les Joventuts Hitlerianes d'Espanya— i eren rebuts per Marcet.⁷ No hi ha manera possible racional de treure importància a aquest fet. És pobre l'argument de Benaül que la relació de Marcet amb els nazis «va ser de curta durada» o quan treu ferro a la idea que va acollir nazis que li van regalar un retrat de Hitler, afirmant que probablement no sabia res de l'Holocaust. Els intel·lectuals d'esquerres de tot el món sabien almenys des del 1936 que Espanya era la primera trinxera contra el feixisme, com ho demostra l'organització de les Brigades Internacionals el darrer trimestre del 1936, quatre anys abans de la trobada de Marcet amb els nazis.

Però hi ha més. Mentre Marcet era alcalde es calcula que hi ha 2.000 ciutadans sabadellencs en camps de concentració o presons a Espanya. La llista de batallons de penats on hi ha sabadellencs és interminable. Sabem també de 58.941 fitxes policiaques de repressió, d'una població de 47.000 habitants. No m'he equivocat, hi havia més fitxes que ciutadans vius. Un 4,25% de la població sabadellenca va ser empresonada. Mentre els represaliats franquistes van ser jutjats i reparats a la «causa general», sense cap garantia per als acusats per absència d'un estat de dret, els republicans encara esperen una reparació.⁸ S'explica el paternalisme a la seva empresa, el que no s'explica és que, quan els treballadors demanen un augment de sou, intenta acomiadar-los de cop a tots l'any 1962. Només un d'aquests arguments en un país normal democràtic justificaria la no inclusió al nomenclàtor. Crec que és una temeritat restar-li importància. Per moltes bones accions que poguéu fer, no el poden absoldre de la seva adscripció i lideratge del feixisme local.

Amb motiu d'haver publicat un article al *Diari de Sabadell* defensant el govern municipal en aquesta qüestió, vaig rebre una crítica al mateix diari —a «Cartes al director»— d'una neta de Marcet. La senyora Anita Marcet em preguntava per què vaig dedicar a Magí Colet un article crític amb el franquisme. Ho explicaré. Vaig tenir la sort de conèixer Colet, del Front Nacional de Catalunya i un dels membres més destacats de la resistència sabadellenca. Quan va morir Marcet, Magí Colet va enviar una corona de flors per a José María Marcet i una nota a la seva vídua. Lògic, Colet era un ciutadà d'esquerres de pedra picada que emprava en les seves accions públiques i privades l'ètica civil republicana. De fet, tot i ser partidari de la lluita armada contra el franquisme, l'abril del 1950 Colet convenç la gent del maquis —Toni Franquesa i Josep Lluís Facerías— que no executi Marcet. Anècdota que a mi em va explicar i que relata Andreu Castells. Respecto l'amor d'una neta pel seu avi, com no pot ser d'altra manera, però no triem els nostres ancestres, ni ells ens trien a nosaltres. Ara bé, aquí estem discutint no la vida privada de José Mª Marcet, sinó el seu paper com a representant a la ciutat d'una dictadura. Josep M. Benaül també cita aquesta anècdota de la corona de flors. Com he dit, vaig conèixer Colet, i hauria volgut que els seus nets no només traguessin el nom a la plaça, sinó que proclamessin la república catalana, anul·lessin els judicis franquistes, jut-

⁶ MARCÈ, Avenir. «Memòries», mecanografiat inèdit. Reanne, 2000, pàg. 47.

⁷ CASTELLS, Andreu. *Sabadell, informe de l'oposició*. Vol. VI. «El franquisme i l'oposició sabadellenca (1939-1976)». Sabadell, Edicions Riutort, 1983, pàg. 26.13. Referència del 10 d'abril de 1939 i el 22 d'agost de 1941, pàg. 26.22.

⁸ CASTELLS, Andreu, *op. cit.*, pàg. 26.80.

gessin tots els franquistes i reparessin els danys als republicans; el mateix pensava Josep Xinxó. Utilitzar-los per intentar absoldre Marcet de la seva activitat política no és gens encertat. Crec sincerament que no es pot parlar com ho fa Benaul de «valentia moral» en el cas de Marcet. Si hagués tingut un mínim d'ètica no hauria acceptat ser l'home de Franco a la ciutat. La valentia moral la van tenir els resistents antifranquistes, no els franquistes. Tampoc no veig per enlloc el «doble patriotisme» de Marcet: un home que dona suport amb les armes a un règim que afusella Lluís Companys (que durant un temps va ser ciutadà de Sabadell i diputat per la ciutat) i també al decret del 1938 d'anorreament de la Generalitat de Catalunya no es pot considerar com a patriota d'altra cosa que del nacionalisme espanyol més ranci.

No pot ser mai un argument el fet que a Sabadell hi hagués menys morts i menys repressió que, per exemple, a Terrassa. Ni tampoc que «encara hi va haver sort de tenir a Marcet com a alcalde». Vegem-ne un exemple per a la reflexió. Amon Göth va ser el comandant del camp de Plaszów, a Cracòvia, Polònia. Era un home sàdic, va participar directament en les liquidacions dels guetos de Cracòvia, Tarnów, Lublin, Rzeszów, Bochnia, Przemysl. Gaudia des del balcó que donava a l'interior del camp, on tenia l'apartament, disparant als jueus que veia que no treballaven prou perquè no podien més. Els matava també directament baixant al camp. I donava ordres d'assassinats massius. Robava als presos. Els americans el van condemnar a mort i va ser penjat el 1946 a la vora del camp i va morir fent la salutació al *Führer*. Per altra banda tenim Franz Ziereis, comandant de Mauthausen, Àustria. No va intervenir mai en l'acció directa contra els presos, que deixava en mans del seu segon Georg Bachmayer. Només li interessava la gestió eficient de la feina al camp, que era l'encàrrec que havia rebut de Berlín. Va concedir al valencià César Orquín, anarquista, formar el komando César, un komando extern de treball que li garantís més eficiència laboral, i estava comandat pel mateix pres valencià. Fou el *komando* amb més supervivents de la majoria de camps nazis. Confiava en l'eficiència republicana enfront de la brutalitat alemanya en la gestió administrativa del camp. Ziereis va fugir amb l'alliberament i els presos el van ferir. El van dur a Gusen, on el van fer declarar i gravar les atrocitats abans de morir, i ho va confessar tot. Ho va fer davant Francesc Boix.⁹ Els membres del komando César probablement estaven agraïts a Ziereis, ja que gràcies a ell molts van sobreviure. Li han de dedicar una plaça?

No plantejo un paral·lelisme, sinó com a element per a la reflexió ètica. Existeix el perill de pensar que l'únic responsable del franquisme va ser Franco. I que només són criticables les persones encarregades de les tasques més brutals, com els torturadors. Molts sabadellencs van ser torturats durant l'etapa en què Marcet va ser alcalde. Perquè el franquisme existís i perquè es mantingués 40 anys, va ser necessària la col·laboració de molta gent, i sembla fora de qualsevol dubte que Marcet va ser un dels sabadellencs més importants en aquesta estreta col·laboració amb el règim.

No, la sort no va ser tenir Marcet d'alcalde, la sort hauria estat que els aliats desembarquessin a les platges de Castelldefels; així no hauríem tingut un alcalde que no va escollir cap sabadellenc i que la immensa majoria de sabadellencs detestava. No sé si estic d'acord amb Benaul quan afirma que «la història no és cap tribunal,» però no és menys cert que els historiadors som alguna cosa més que notaris incolors, inodors i insípidos. Com diu el mestre Fontana, cal «conèixer el passat perquè permet d'entendre el present, i prou. El futur no s'anticipa, sinó que es construeix. I és clar que acudim al passat, ho vulguem o no, amb un equipament mental del present».¹⁰ No tenim a la ciutat un problema de rigor històric a l'hora d'estudiar què va passar durant el franquisme, Andreu Castells va obrir un camí molt abans que a altres ciutats. Tots els que hem opinat sobre Marcet ho fem sobre les mateixes bases. El que varia és la mirada ètica.

⁹ Dec aquestes notes a l'amabilitat de David Serrano, un gran especialista en l'Holocaust.

¹⁰ FONTANA, Josep. Entrevista a càrrec de Jordi Serrano. *Espai de llibertat*. Fundació Ferrer i Guàrdia. Barcelona, desembre del 1998.

No es tracta que la gent vulgui treure Marçet de la història, en la història ja hi és, en les seves pitjors pàgines del trajecte de la ciutat de Sabadell; es tracta de treure'l del símbol que signifiquen una plaça i una escola. Les batalles es guanyen quan es poden i aquesta cal guanyar-la quan ja és massa tard, quan no s'ha jutjat a ningú, ni s'ha reparat cap dany. Com escrivia Albert Camus, les «victòries seran sempre provisionals, això és tot (...). Sempre, ja ho sé. Però no és una raó per deixar de lluitar».¹¹ Josep Fontana ho explica amb altres paraules: «Per bé que cap victòria contra l'ordre establert contra el futur no és mai completa, cada derrota deixa almenys llavors per a un nou combat».¹²

Tampoc es tracta de complir l'exigua Llei de Memòria Històrica del govern de José Luis Rodríguez Zapatero. Fins i tot el propi PSOE s'ha adonat que la llei era molt insuficient. Veurem què fan ara. El nomenclàtor és una competència municipal. En moltes qüestions —per exemple, en l'antifranquisme— Sabadell ha anat sempre pel davant, no en va aquí es va fer una vaga general l'any 1976. Es tracta de fer ara allò que no es va fer durant la transició. La generació de l'antifranquisme estava traumatitzada i plena de pors —amb raó. Antoni Farrés, per raons biogràfiques, n'és la mostra més palmària i això va tenir un reflex clar en aquests temes, on sempre va ser molt poruc.¹³ En tot cas, siguin quines siguin les raons que pogués tenir, el cert és que en aquesta qüestió es va equivocar i molt. La generació dels vells del PSUC ho va acceptar a contracor i amb la típica disciplina resignada del comunisme. Només calia escoltar-los. Hi ha molts altres arguments que avalen aquesta afirmació, però aquest no és el lloc per exposar-les.¹⁴ Moltes vegades s'han lloat les polítiques del PSUC en la clandestinitat —jo mateix en vaig ser militant—, però si hagués de destacar un error seria el fet d'haver abandonat el republicanisme i, amb ell, la seva pròpia memòria. Moltes de les coses que han passat i passen a la nostra societat tenen a veure amb no declarar els judicis franquistes nuls, en no haver reparat les injustícies als republicans i en no haver jutjat els fets ignominiosos dels franquistes.¹⁵

En conclusió, que hi ha alcaldes feixistes pitjors? Probablement. Però alerta! El missatge que podem donar a la gent jove és del tot immoral: si ajudes a subjugar un poble, ajudes als qui torturen la seva gent, ajudes a empresonar-los, ajudes a enviar-los a l'exili i els terroritzes de totes les formes possibles durant vint anys, només que en salvis quatre o cinc, passes a ser bona persona i et poden donar les gràcies. I fer-te una plaça.

3. Propostes sobre el nomenclàtor

Crec que és arribada l'hora que la ciutat, per fi, canviï el nom de la plaça Marçet pel d'Antoni Farrés, que va estar vint anys essent l'alcalde, que són, potser, els millors anys de la nostra història. De Marçet a Farrés hi ha simplement el pas de la dictadura a la democràcia, de la immoralitat a la decència, i aquest és un senyal ètic que les autoritats han de donar als joves. Proposaria, doncs, canviar la plaça José Mª Marçet per la plaça Antoni Farrés. I cal treure, a més, el nom de Marçet a una escola. Quin missatge pedagògic ensenyem a les noves generacions de ciutadans? Crec que el missatge que ha de donar el nostre ple municipal és que es canvia el símbol del feixisme a Sabadell pel símbol de la democràcia i la llibertat a la ciutat, vint anys de govern despòtic per vint anys de governs democràtics. Un missatge pedagògic als nens i nenes sabadellencs: les nostres institucions honoren els que han lluitat per la llibertat i l'han servida lleialment i

¹¹ CAMUS, Albert. *La pesta*. Edicions 62, Barcelona, 2000, pàg. 106.

¹² FONTANA, Josep. «La fi de l'antic règim i la industrialització», a Pierre VILAR: *Història de Catalunya*, vol. V. Edicions 62, Barcelona, 1988, pàg. 247.

¹³ SERRANO, Jordi i DOMÈNECH, Xavier. *Antoni Farrés. Quan els obrers van assaltar l'Ajuntament*. Angle Editorial, Barcelona, 2015.

¹⁴ Per exemple, l'actitud del flamant Ajuntament democràtic amb l'antic local de l'OJE, avui Casal Pere Quart.

¹⁵ Si hi hagués un judici —com va organitzar Nelson Mandela— i els protagonistes fossin vius, Colet i Xinxó explicarien les bones gestions que va fer Marçet, però no l'eximirien d'una condemna. Un cop hagués demanat perdó, llavors seria indultat.

democràticament. El que pogués pensar el mateix Farrés no ho sabem, ni jo ni els demés que ara pretenen saber el que diria. Però és igual el que Farrés digués, cal sortir ja d'una vegada de la seva ombra i una nova generació ha d'establir nous horitzons pel que fa a la simbologia de la ciutat.

4. Treure els més significats franquistes del nomenclàtor

Cal treure els noms dels altres dos alcaldes franquistes, Antoni Llonch i Esteve Maria Relat —que també ho va ser durant la dictadura de Primo de Rivera. I aprofitar per fer-ho també amb Concha Espina, una propagandista falangista que, a més, és al costat d'un institut, molt mal exemple. Estudiem durant els primers mesos de la propera legislatura municipal els altres noms menys rellevants que es relacionen amb la dictadura franquista i amb la dictadura de Primo de Rivera.

5. Idees per un debat futur sobre el nomenclàtor

L'*Informe-balanç* municipal, l'any 1983, es referia als noms de carrers «pseudo-històrics, absurds, inventats o desconeguts», uns 30, i a noms irrelevants, uns 43. Josep Abad apunta les duplicitats de noms en carrers, places, passatges o rondes, uns 44. Caldria establir entre aquests 120 noms quants d'ells tenen portals. Ens donen una oportunitat, si es fa amb calma i tranquil·litat, per encabir-hi noms d'obriers, d'antifeixistes i d'homes i dones laïques.

Més tard o més d'hora, aquests canvis es faran a la ciutat; el canvi de les generacions que no van viure la por és imparable per molt que s'esforcin a ajornar uns canvis que s'havien d'haver fet l'any 1979. Per intentar donar una ullada generacional al problema utilitzarem les generacions que ens descriu Oriol Bartomeus.¹⁶ De persones nascudes abans del 1940 n'hi ha 15.000, de la generació de la postguerra (1940-1960), 43.000. Entre 1960 i 1977, 52.000. I nascuts després del 1977, 59.000. És a dir, de sabadellencs que van viure el franquisme a la seva pell en queden 58.000. Persones que van accedir des de l'inici de la joventut a la democràcia o ja en plena democràcia, 112.000. És la millor explicació de la fi de la por a la ciutat. A demanada —inexplicable— de l'Ajuntament he deixat al calaix quinze pàgines del document inicial que prope-rament penjaré al meu bloc personal.¹⁷ Fins aquí unes reflexions que, si s'haguessin plantejat a inicis del mandat, acabarien amb més propostes de canvis.

Hi ha una certa elit cultural sabadellenca que respon més al passat que al present que fins ara ha hegemnitzat el discurs sobre la memòria. Seria penós que l'Ajuntament fes els canvis apressat per la ministra de Justícia socialista Dolores Delgado. D'estar al capdavant a estar entre 600 ajuntaments que no acaten la insuficient Llei de Memòria Històrica del 2007.

¹⁶ BARTOMEUS, Oriol. *El terratrèmol silenciós*. Eumo, Vic, 2018, pàg. 76-81, i *Anuari estadístic de Sabadell*. Ajuntament de Sabadell, 2017.

¹⁷ <https://jordiserrano.wordpress.com/2019/02/13/loblit-es-una-forma-de-complicitat-amb-el-feixisme-notes-sobre-el-nomenclator-sabadellenc/>

Reflexions sobre la renovació del nomenclàtor d'una ciutat

Mercè Argemí Relat

relatora.

Historiadora i tècnica de patrimoni de l'Ajuntament de Manresa

Després de les diferents taules d'aportacions i debat, em toca fer-ne el resum i exposar breument les conclusions del que s'ha dit. No és una tasca fàcil ja que les aportacions han estat molt enriquidores i s'han posat sobre la taula moltes qüestions.

D'entrada voldria dir que molts dels aspectes que s'han comentat aquí els trobo en el meu àmbit de treball. En totes les sessions afloren exemples o circumstàncies pròpies de la meua feina que, en el fons, són compartides per moltes ciutats que, com Sabadell o Manresa, volen afrontar la revisió del seu nomenclàtor.

I abans de res, toca destacar que tothom ha coincidit a felicitar l'oportunitat i la necessitat de fer aquesta jornada, perquè és del tot necessari el debat i la reflexió. També tothom ha destacat que és un tema molt complex i que potser fins ara no s'havia abordat amb prou rigor.

Salvador Cardús deia: si el nomenclàtor no es toca, no genera incomoditats, però en el moment en què s'afronta el canvi, genera polèmica, genera conflicte. Potser per això estem en el punt en què estem. Per tant, cal valorar la valentia de l'Ajuntament de Sabadell d'obrir la caixa de Pandora i posar el nomenclàtor a debat públic i de forma constructiva i participada per respondre al sentir ciutadà i a la sensibilitat per la memòria històrica, tal com deia la regidora de Cultura Montserrat Chacón en la benvinguda i presentació de les jornades. Com va destacar l'alcalde Maties Serracant, en definitiva, per la voluntat de fer acció política compartida

Sobre el tema de la primera sessió, **el valor patrimonial del nomenclàtor**, tots tres ponents van coincidir en què el nomenclàtor té un valor simbòlic i identitari, de reconeixement de la ciutadania en aquells noms que la representen, i que hi ha una apropiació d'aquests noms de carrers per part de la comunitat.

També van coincidir en la idea que el nomenclàtor d'una ciutat es configura a través dels anys, a manera d'acumulació, de sedimentació. Salvador Cardús feia servir la imatge de l'al·luvió. El nomenclàtor com a fruit de l'acumulació dels noms que s'han donat en funció dels diferents moments històrics i segons les voluntats polítiques, al servei d'unes ideologies i d'uns interessos propis de cada moment.

Jo utilitzaria la mateixa metàfora de l'al·luvió: com en el procés d'evolució d'un riu, hi ha moments en què l'aigua deixa sediments i moments en què un aiguat s'emporta terres i soscava les lleres per deixar terres de nou la següent temporada. Això implica una alternança de sediments que no respon a la lògica, que no deixa uns estrats coherents.

El nomenclàtor és el resultat de la memòria social i política (no històrica). No mira cap al passat sinó que es forma en el present i es projecta cap al futur. És fruit d'un joc entre el record i l'oblit. Com en la memòria individual, la de les ciutats també és selectiva.

I aquí es va parlar de la suposada i falsa neutralitat de l'espai públic, debat que està tan d'actualitat i en el qual el nomenclàtor també és un exemple de l'exposició ideològica que es concentra als carrers i places.

Els ponents van coincidir en el fet que l'espai públic no és neutral. En el fons, es tracta d'un debat de poder, sobre quin és el poder hegemònic que fixa la seva empremta en els noms dels espais públics. El nomenclàtor és el fruit d'un debat sobre hegemonia cultural marcat pels interessos ideològics i polítics.

Vicenç Villatoro remarcava el caràcter utilitari, funcional, del nomenclàtor, per poder localitzar cases, persones, empreses sobre el terreny. I exposava que el nomenclàtor conté una part d'herència del passat, que ve donada pels noms acumulats des d'antic i que no ens fan nosa, i una part d'apropriació de l'espai per fer-te'l teu i que implica la imposició de nous noms escollits per representar-nos.

Arribats aquí, Montserrat Duch és contundent: els nostres nomenclàtors han acabat essent completament elitistes, sexistes i amb total predomini del sagrat sobre el profà. Aquest és el resultat de l'acumulació de noms que ens ve llegat d'èpoques anteriors.

Per tornar al tema de la sessió, cal considerar que efectivament el nomenclàtor té un valor patrimonial: com tot el patrimoni, es configura d'allò que preservem del nostre passat i present per llegar-lo a les generacions futures. I tal com es va destacar en algunes de les intervencions en el debat, el nomenclàtor, com el patrimoni, permet generar identificació amb un lloc i una comunitat i, per tant, permet generar connexió i participació i implicació. És important l'apropriació identitària del nomenclàtor per part de la col·lectivitat.

Per tant, implica selecció. I aquesta selecció es fa des de la nostra concepció com a societat, en funció d'allò que creiem que ens defineix i ens identifica, en funció de la imatge que volem trametre de nosaltres mateixos. Per tant, és necessàriament una selecció parcial, intencionada, esbiaixada. I això és ben legítim: hem de poder escollir com volem ser representats com a comunitat.

Per tant, com deia Montserrat Duch, canviar el nomenclàtor és canviar l'imaginari col·lectiu i remarcava que en cada època hi ha una divisòria que es vol marcar, una distància que es vol prendre amb relació al passat, una ruptura que es vol fer evident: el 1931 i el 1936 era el laïcisme *versus* la religiositat, avui és encara la democràcia i les llibertats *versus* la dictadura franquista. I això és perquè encara no hem superat el canvi d'etapa.

Vicenç Villatoro afirmava que el debat sobre l'espai simbòlic no es pot separar del debat polític i reclamava com a virtut el fet que l'espai públic sigui no neutral, un espai de dissensió on no hi hagi un discurs únic i monolític sinó plural.

Finalment, els tres ponents apuntaven uns suggeriments o criteris de com abordar una revisió de nomenclàtor.

Salvador Cardús deia que dels nostres carrers ha de desaparèixer «la infàmia», allò que ofèn de manera diàfana. A partir d'aquí, es preguntava què cal fer, com cal tractar els passats. Cal ignorar-los? Esborrar-los? I proposava fer reinterpretacions contextualitzades, de no ocultar el passat, sinó encaixar-lo. I de ser conscients de l'anacronisme de jutjar fets del passat des del present, aspecte que també va remarcar Josep M. Benaül en la seva intervenció al final de les jornades.

I donava alguns criteris pràctics i fàcilment consensuables d'entrada: que els noms que es posin no siguin ofensius, tinguin vinculació amb la ciutat, responguin a una valoració de la persona homenatjada i que hi hagi identificació de la comunitat amb el nom. Aconsella incorporar la diversitat i evitar fer judicis o venjances a través de la desmemòria.

Vicenç Villatoro deia que era més important el que es posa sota el nom, que el nom en si. I apostava per no renegar de l'herència, no ocultar el passat, sinó contextualitzar-lo i reinterpretar-lo, i defensava com a virtut que el nomenclàtor reflecteixi una realitat diversa, no coherent, i contradictòria a vegades. Defensava la dissensió i la pluralitat.

Al seu torn, Montserrat Duch deia que calia fer nomenclàtors més inclusius, on es reflecteixi la diversitat, on s'aculli la diferència, les minories, els exclosos. Per tant, cal ser valents i córrer riscos i treure noms per posar-ne de nous, perquè no tenim espais innominats als llocs simbòlics de les ciutats per poder revertir els greuges històrics que s'han fet, per exemple, respecte als noms de dona. Cal treure noms per posar-ne d'altres i així generar un nou imaginari que ens identifiqui, ens emmiralli, amb els valors que volem que ens representin. Aquí reclamava posar en relleu els valors de la Il·lustració (llibertat, igualtat...) que encara no estan prou reconeguts i per la força simbòlica que tenen. Com a consell pràctic proposava tenir com a marc referencial allò que ens és *propi* (entès com a local), *proper* (d'àmbit català) però també *llunyà* i cosmopolita, i posa com a exemple donar el nom de Rosa Parks, que engloba el fet de ser dona, negra i lluitadora pels drets civils.

Finalment, els ponents van coincidir en el fet que el debat, la participació i la contrastació d'opinions confrontades són sempre bons i enriquidors i que, com a societat democràtica que som, al final les decisions es dirimeixen a l'ajuntament, que és on es representen els equilibris polítics.

En el torn de debat obert amb els presents a la sala, va sortir immediatament un dels noms que ha generat més discussió i opinions encontrades: el de l'alcalde Marcet. Algunes persones del públic es van manifestar a favor de la figura de l'alcalde i en contra que es retirés el seu nom argumentant que durant el seu mandat havia fet coses molt bones per a la ciutat i havia ajudat moltes persones en aquells temps durs tant des del punt de vista polític com social, cultural i econòmic. Altres persones, però, van mantenir que Marcet va ser un alcalde del règim franquista no elegit democràticament i que és per la seva adhesió al règim que es va posar el seu nom a una plaça i un monument a la seva persona (el monument va ser retirat el maig de 2017). Per tant, per fer endreça de la imposició ideològica de noms, cal fer una revisió amb la reflexió corresponent.

I. Soler va insistir en el sentit que l'espai públic no és neutral i el nomenclàtor és el resultat d'una imposició política, ideològica. Per tant, va defensar que cal fer-ne la revisió, a partir de la reflexió, però amb valentia.

J. M. Benaül va reclamar que no es tracti d'una actuació només cosmètica i va posar com a exemple el cas de Xile, on la figura del dictador Pinochet ha quedat fora de la memòria i dels carrers, però la seva herència en el dia a dia del funcionament del país és encara ben present.

J. Balart va fer la consideració que el nomenclàtor es configura i es manté per la legitimació d'una ideologia. A Espanya, la dictadura no es va derrocar i encara està legitimada. Ara, però, estem capacitats per deslegitimar aquell règim de manera consensuada i democràtica.

M. Batlle va reivindicar que el 1975 i el 1985 els ajuntaments democràtics van fer neteja gairebé total. Ara no partim de zero, sinó que aleshores ja es va fer molta i bona feina per netejar l'empremta que havia deixat el franquisme als carrers de la ciutat. També es va dir que en alguns barris de nova construcció recent—Can Llong, Can Gambús i Castellarnau— hi ha hagut l'oportunitat de practicar moltes de les coses que s'han dit, però que no s'ha fet.

En la sessió de dissabte al matí a l'entorn de la **Llei de Memòria Històrica i el posicionament historiogràfic**, Oriol Dueñas, com a representant del Memorial Democràtic, va exposar el marc legal de referència, des de la Llei de Memòria Històrica del 2007, amb totes les seves mancances i ambigüitats, i les lleis catalanes del Memorial Democràtic (2007), de les fosses (2009) i de la reparació jurídica (2017), i va definir la tasca que fa el Memorial Democràtic.

Aquesta institució va ser creada per poder afermar les polítiques de memòria en un país on encara es dubta massa de quina ha de ser la distància que hem de prendre respecte a l'aixecament militar contra el govern legítim de la República, la Guerra Civil, la dictadura franquista i, fins i tot, la transició.

Oriol Dueñas va reconèixer la gran tasca ja feta a Catalunya durant la transició, des de la lluita antifranquista dels ajuntaments, sindicats, moviment veïnal i Assemblea de Catalunya, per retirar l'empremta del franquisme dels carrers, però afirma amb bons exemples que a Espanya no s'ha fet el mateix, ni de bon tros.

Però és obvi que encara queda molta feina per fer. Des del Memorial Democràtic, el primer pas va ser el de fer una diagnosi: un cens de la simbologia franquista a les poblacions catalanes. Aquest cens és una bona mostra que nomenclàtor i monuments van de la mà en l'exaltació del franquisme.

Del cens es deriva que els més directament relacionats amb el franquisme —noms dels grans personatges del règim, d'esdeveniments simbòlics de les victòries franquistes o de la història nacional espanyola, per exemple— ja van ser retirats després de la mort del dictador. Ara, però, encara estem retirant símbols franquistes (plaques i monuments) i no sense polèmica. I en el nomenclàtor de la majoria de ciutats encara queden els noms dels personatges locals que van representar el règim, com és el cas de Sabadell i l'alcalde Marcet o l'alcalde Llonch.

Oriol Dueñas explica que des del Memorial Democràtic tenen clar que l'article 15 de la Llei de Memòria Històrica s'ha de complir i que no hi pot haver simbologia ni nomenclàtor a l'espai públic que facin referència al cop d'estat o a la dictadura. L'espai públic no pot estar protagonitzat per símbols d'una dictadura que va ser terrible. Però la seva retirada s'ha de fer de manera estudiada: s'ha de contextualitzar, de documentar, per saber què es retira per no perdre informació; cal preservar la memòria i la història i guardar-la als arxius i els museus, però el carrer l'ha d'ocupar la democràcia.

Acaba dient que encara queda molta feina per fer i que l'han de fer les administracions públiques, també els ajuntaments, encara que això generi incomoditats.

En el tercer bloc d'intervencions (el segon del dissabte), amb el títol de **Memòria, història i nomenclàtor**, vam poder escoltar de primera mà les reflexions de l'historiador Josep Abad, autor de l'informe sobre el nomenclàtor de la ciutat per encàrrec de l'Ajuntament de Sabadell i que va sortir a la llum el mes d'agost de l'any passat. Aquest informe va ser redactat amb l'objectiu d'identificar aquells noms de carrers i places que actualment no s'ajusten als valors que es voldrien que ens representessin com ara la democràcia, la laïcitat, la catalanitat i la justícia social. També per detectar noms de carrers repetits o que han perdut el significat per tal de proposar que siguin renominats.

Josep Abad va poder explicar públicament que el seu treball va ser interessadament polèmic per la tergiversació política i ideològica que se'n va fer pels interessos mediàtics del moment, just abans de la celebració del referèndum de l'1 d'octubre, quan els mitjans de comunicació espanyols van orquestrar tota mena de notícies per exacerbar els ànims.

Aquesta intervenció va ser com un acte de desgreu que s'ha d'agrair als organitzadors de les jornades, per tal de poder restituir a l'historiador el valor de la seva tasca, que havia de ser una diagnosi a partir de la qual la comissió de nomenclàtor i els polítics haurien acabat prenent les decisions que creguessin oportunes. Si s'hagués pogut fer així, no hi hauria hagut lloc per a la polèmica.

Abad va explicar com havia elaborat el seu informe, partint dels informes que s'havien fet anteriorment per a Sabadell (va citar Miquel Carreras i Andreu Castells) i dels criteris elaborats pel Departament de Territori de la Generalitat per orientar els nomenclàtors de les poblacions catalanes. Abad va explicar que havia basat el seu informe a considerar l'ordre simbòlic (pseudohistòric), geogràfic i cultural que conté actualment el nomenclàtor sabadellenc.

La seva conclusió és que el nomenclàtor de Sabadell encara conté molts noms que resulten de la propaganda política dels grups dominants de diferents èpoques, encara amb referents clars relacionats amb el règim franquista però també amb el model pseudocultural franquista, amb clar predomini de noms que remetent a la geografia, a la història o a la cultura d'Espanya en detriment de la de Catalunya.

En aquest punt, Josep Abad va recordar la missió del Memorial Democràtic: que no es repeteixi la barbàrie ni aquí ni enlloc. I va citar el també historiador Martí Marín quan diu que treure els noms de carrers polítics posats en context no democràtic és una obligació per a la restitució dels valors democràtics.

Josep Abad va definir els criteris combinats que considera que cal tenir presents en la revisió del nomenclàtor: mantenir la tradició, amb la contextualització que calgui, però alhora corregir les mancances de gènere, corregir els excessos de noms relacionats amb el catolicisme i aplicar criteris de justícia social en relació amb els noms de grans terratinents, empresaris, personatges que es van enriquir amb l'esclavisme, etc.

L'historiador va concloure que cal dotar el nomenclàtor de valors humans, socials i universals, que cal informar la ciutadania del valor del nomenclàtor de la seva ciutat i va reivindicar que se'n faci una revisió a fons i que es debati com volem que el nomenclàtor ens representi. En aquest sentit, va demanar que els polítics perdin la por i tinguin ferma i que la polèmica se centri en els criteris tècnics i històrics, i no que es generi per interessos mediàtics i partidistes.

A continuació, la historiadora Angelina Puig va fer un molt bon exercici d'aproximació a l'origen i el sentit del nomenclàtor: des del seu coneixement sobre la història del barri de Torre-romeu, va explicar com, en un inici, els noms dels carrers d'aquell barri de nova construcció van ser les lletres de l'abecedari, una manera pràctica, però coincidirem que ben insulsa, de trobar una solució utilitària per donar nom als carrers.

Puig va exposar que el barri neix per la necessitat de trobar un lloc per viure de les famílies immigrades els anys quaranta i cinquanta del segle passat, a resultes de la Guerra Civil i de la repressió i carestia econòmica que caracteritzen la dictadura franquista. La construcció del barri es va fer de manera autogestionada, amb cases construïdes per les pròpies famílies amb l'ajuda de familiars i veïns. I amb l'apropiació de l'espai i la identificació amb el seu nou lloc d'habitatge, els veïns i veïnes van triar els noms dels carrers on vivien, i van posar-los els noms de diferents rius i embassaments pirinencs, en record del pas de moltes d'aquelles persones com a treballadors de les centrals hidroelèctriques. Per tant, aquests noms que avui semblen llunyans i aliens al barri i a la ciutat actuals, en realitat representen la feina, l'esforç i la voluntat d'aquella gent que els va triar.

Per tot això, Angelina Puig reclama que cal conèixer i entendre la història de la gent que habita els barris i fer el nomenclàtor d'acord amb les persones, no només a partir de criteris purament acadèmics, i proposa ampliar la mirada i reflectir en el nomenclàtor la història dels barris i de les persones que els han fet.

En la seva intervenció, Francesc Vilanova es va centrar en el tall que va representar la dictadura franquista que, segons ell, no es va plantejar mai la neutralitat de l'espai públic. Citant Jordi Borja, va afirmar que

el nomenclàtor imposat després del 1939 era una clara exaltació del règim i de l'església que hi era connivent ja que, tal com diu Carme Molinero, el franquisme va aplicar una potentíssima política de propaganda com a mostra ben visible de l'ocupació i que va deixar als carrers la memòria dels vencedors.

Vilanova va plantejar la necessitat d'analitzar quins foren els grups beneficiats en el nomenclàtor (militars, església, ideòlegs...) i l'interès que tindria estudiar el procés que es va seguir en l'atorgament de noms, a partir dels arxius de l'administració. Finalment va concloure que la pretesa neutralitat de l'espai públic és falsa i que cal la restitució del nomenclàtor en termes de valors democràtics.

En el bloc previst per posar **Exemples d'altres ciutats**, Jesús Romero va exposar el funcionament del nomenclàtor a Terrassa i va aportar un punt de vista diferent al debat: el punt de vista tècnic. Amb l'experiència acumulada, va demanar obrir mires, ja que arreu hi ha processos i debats similars al nostre i va exposar alguns aspectes clau del nomenclàtor de les ciutats.

Va destacar una obvietat, si voleu, però que no és banal: en els moments de creixement urbà és quan es produeix la necessitat de nous noms i són els qui manen en cada moment qui els decideixen. Romero també va remarcar que el nomenclàtor és viu i que fer-ne una anàlisi, tenir-ne un bon coneixement, ajuda a entendre què tenim entre mans. Va explicar quina és la important feina tècnica que hi ha darrere el nomenclàtor de normalització, sistematització i divulgació, en definitiva, la seva gestió. També va explicar que els canvis de noms tenen efectes administratius, burocràtics i estadístics que s'han de tenir en compte. Al meu entendre, amb la seva intervenció es va posar en relleu el valor de la feina dels tècnics en la funció que té el nomenclàtor i en la seva gestió diària.

El darrer bloc d'intervencions de les jornades va ser sobre **El nomenclàtor dels nostres carrers: la necessitat d'una revisió**, amb les intervencions de Josep Ache, periodista, i els historiadors Jordi Serrano i Josep M. Benaul. Les perspectives eren molt bones per tot el coneixement i criteri que podien aportar tots tres ponents, però malauradament el temps es va fer curtíssim i tant les aportacions com el debat van quedar inconclusos.

Josep Ache va començar advertint que, en termes de nomenclàtor, Sabadell incompleix les lleis, en referència a l'article 15 de la Llei de Memòria Històrica i també a l'Estatut d'autonomia de Catalunya. El periodista va fer un ràpid repàs per diferents moments de la creació i canvis del nomenclàtor de la ciutat des del 1855 fins al 1939, analitzant com s'havien donat noms de carrers i espais públics a algunes zones concretes durant el creixement de la ciutat. Una anàlisi molt interessant i curiosa que explica que en certs moments els qui van donar noms de carrers van demostrar un esperit obert, modern i cosmopolita major que fins i tot en l'actualitat.

Josep Ache va advertir que el nomenclàtor és un instrument ideològic potent i va proposar de fer net d'alguns noms avui no desitjats i retornar a alguns dels noms donats en èpoques anteriors i que tenen el valor de fer honor a la universalitat, al coneixement científic, a idees pioneres, etc. Segons ell caldria canviar una vintena de noms clarament, no gaire més. Per a casos especialment sensibles i complicats, com el de l'alcalde Marçet, va plantejar la creació d'una comissió d'experts per debatre i fer propostes.

Jordi Serrano va ser molt clar en el seu posicionament: per ell, l'oblit és aliat del franquisme i a una memòria democràtica dèbil li correspon una democràcia dèbil, que és el que tenim actualment. Només la revolta dels nets contra l'oblit dels pares per la voluntat de reparació de la memòria dels avis és el que pot trencar aquesta dinàmica.

Per Serrano, el debat sobre el nomenclàtor és un debat sobre ètica i pedagogia i entén que no es pot justificar de cap manera als ulls d'infants i joves que els carrers de la seva ciutat portin noms de persones que no van ser elegides democràticament i que van ser còmplices necessàries de la imposició i la supervivència al llarg del temps d'un règim dictatorial feixista. En aquest sentit, és taxatiu en relació amb la plaça

dedicada a l'alcalde Marcet: se li ha de canviar el nom, per higiene democràtica. Admet que la figura de Marcet pot ser vista des de diferents òptiques i que les experiències personals el poden tenir per una persona que va fer molt per la ciutat i per molts ciutadans, però també recorda aquells casos en què l'aleshores alcalde imposat pel règim franquista no va voler salvar de l'exili, de la deportació o de la misèria econòmica altres persones per no ser afectes.

Finalment, va fer la proposta de canviar alguns noms del nomenclàtor actual, que no serien molts, potser només una desena, per donar-li una nova orientació lliure de referències al feixisme i oberta a reconèixer les dones i altres col·lectius menystinguts fins ara. En això, recollia algunes de les propostes fetes per Josep Abad en el seu informe sobre el nomenclàtor, on havia detectat, a part de noms avui dia no representatius dels valors de la democràcia i el catalanisme, alguns noms duplicats i d'altres que havien perdut el sentit inicial i que podrien ser retirats i canviats.

El darrer torn de paraula va ser per a Josep M. Benaül, que va començar insistint en el fet que, amb els canvis en la dedicació del nomenclàtor o dels monuments, el que fem és modificar la realitat simbòlica però no modifiquem les circumstàncies reals que havien portat a establir aquells símbols i que es perpetuen. Com si canviar el nomenclàtor fos una operació de maquillatge.

Com ja havien fet els primers ponents a l'inici de les jornades, Benaül considera que el nomenclàtor respon a construccions històriques i que, com a tals, té un biaix, és intencionat. Per tant, la seva formació al llarg dels diferents moments històrics genera contradiccions que són difícils d'arreglar si no s'intervé en la realitat mateixa.

Josep M. Benaül va defensar que la recerca històrica i el rigor en els plantejaments ha de permetre establir uns criteris sobre els quals bastir el consens sobre el nomenclàtor i els canvis que s'hi puguin fer. Per tant, serien els historiadors les persones competents per proposar els canvis de noms. L'historiador va admetre que alguns noms s'haurien de canviar, però també va defensar mantenir-ne d'altres i va advertir que no es pot caure en judicis de valors atemporals, a partir dels quals es jutgin fets i persones del passat amb punts de vista des del present, sense passar pel filtre de la interpretació historiogràfica. En aquest punt, Benaül va criticar les consideracions fetes per altres persones presents a les jornades per manca de rigor històric i per fer judicis extemporanis des del present sobre el passat.

Pel que fa al nom de l'alcalde Marcet, Benaül va expressar que tindria seriosos dubtes de treure'l, sobretot si els arguments per fer-ho no tenen suficient rigor històric.

Cal dir que, en aquest punt de les jornades, el to va pujar en tensió i es van fer alguns comentaris potser fora del marc del respecte. Personalment crec que és una mostra feaent del valor simbòlic que té aquest tema i de les profundes implicacions que té una cosa que podria semblar trivial com és el nomenclàtor o la dedicació dels monuments d'una ciutat. Per tant, considero que aquest fet també demostra la necessitat i l'oportunitat de generar espais de debat sobre el nomenclàtor, un deure que té l'Ajuntament i que està acomplint amb aquestes jornades i amb el funcionament de la comissió creada expressament per parlar del nomenclàtor.

En definitiva, com a recull de les principals idees que els diferents ponents van aportar durant aquestes interessants sessions i aplicant també el meu criteri, jo remarcaria els aspectes següents.

Tothom va coincidir que l'espai públic no és ni pot ser neutre, asèptic, i el nomenclàtor n'és una mostra clara, ja que és el resultat de la pugna per l'hegemonia cultural marcada pels interessos ideològics i polítics.

És cert que en el nomenclàtor s'acumula l'herència de noms posats en diferents èpoques, per tant, i per no fer taula rasa amb el passat, es va proposar de contextualitzar els noms per entendre el seu origen sense necessitat de treure'ls quan creiem que ja no representen la nostra societat, la nostra comunitat. I fer-ne pedagogia.

Ara bé, hi ha alguns preceptes legals de lleis que queden curts en molts aspectes, però que encara no es compleixen en molts d'altres. I aquestes lleis insten les administracions a treure dels carrers tota exaltació del règim franquista. Malgrat que ja s'ha fet molta feina en aquest sentit, encara en queda per fer. I aquest és el moment en què ens trobem amb el nomenclàtor a Sabadell. I en una societat democràtica, el debat i la participació són les millors eines per arribar a consensos, encara que siguin més o menys majoritaris.

Hi ha molts aspectes del nomenclàtor a canviar. Un primer i més candent és el dels noms que remeten al règim franquista. Aquests generen més controvèrsia perquè es troben a l'altra banda de la frontera ideològica que encara tenim massa propera i no hem superat, que és la del trencament amb la dictadura franquista, de la qual ens volem allunyar ideològicament. Més enllà d'aquest tall, però, també tenim altres greuges a corregir, com ara haver donat noms de carrer a reconeguts esclavistes o empresaris afectes al poder, també la preponderància de noms vinculats a la religió catòlica o bé, i sobretot, la manca de reconeixement a les dones o a col·lectius minoritaris.

Per corregir aquests greuges cal ser valents, i no només hem de pensar quins noms nous cal posar, sinó que cal tenir en compte on els posem, ja que no és el mateix un nom en un polígon acabat de construir a l'extraradi que un nom en un lloc simbòlic, al centre històric de la ciutat.

Aleshores, un primer pas ja proposat és el de retirar noms repetits o que han perdut el sentit i no tenen càrrega ideològica. L'altre pas haurà de ser retirar alguns noms de manera simbòlica, aquells que significaran el canvi de paradigma entre la societat que els va posar i la que representem ara.

Quins han de ser aquests noms a retirar? El debat està obert i és ben encès. I, com deia, tot debat ajudarà a acostar posicions i ampliar consensos. Els historiadors han d'ajudar a establir criteris i aportar informació per al debat. Ara bé, en la meua opinió, finalment qui haurà de prendre les decisions, després d'escoltar tots els criteris, és la majoria democràtica expressada al ple de l'Ajuntament.

Aquest document recull les ponències presentades a les Jornades del Nomenclàtor que van tenir lloc al Casal Pere Quart de Sabadell els dies 14 i 15 de setembre del 2018.

Les Jornades van comptar amb les aportacions inestimables de Salvador Cardús i Ros, Montserrat Duch Plana, Vicenç Villatoro Lamolla, Oriol Dueñas i Iturbe, Josep Abad Sentís, Angelina Puig i Valls, Francesc Vilanova Vila-Abadal, Jesús Romero Blasco, Ricard Vinyes Ribas, Josep Ache Vicente, Josep Maria Benaül i Jordi Serrano Blanquer.

Les reflexions que aquí trobareu haurien de servir per consensuar un nomenclàtor de Sabadell més just i equilibrat.

Nota: En alguns casos aquestes ponències parteixen d'uns textos més extensos, els quals es troben en el web del nomenclàtor:
<http://coneix.sabadell.cat/nomenclator>

Ajuntament
de Sabadell